تبیین فلسفی مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی–ایرانی در آموزه‌های قرآن کریم

۱. زهره زمانی: دانشجوی دکتری، گروه علوم تربیتی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

۲. سید هاشم گلستانی*: گروه علوم تربیتی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

۳. محمدرضا شمشیری: گروه فلسفه و کلام اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: sh--golestani@khuisf.ac.ir

چکیده

سبک زندگی اسلامی–ایرانی را نمی‌توان صرفاً مجموعه‌ای از عادات، رفتارهای روزمره یا الگوهای فرهنگی دانست، بلکه این مفهوم بر شبکه‌ای از مبانی فلسفی، اعتقادی و ارزشی استوار است که نحوه رابطه انسان با خداوند، خویشتن، دیگران و جهان را سامان می‌دهد. پژوهش حاضر با هدف تبیین فلسفی مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی–ایرانی در آموزه‌های قرآن کریم انجام شد. روش پژوهش کیفی و از نوع تحلیلی–استنتاجی بود و با بهره‌گیری از الگوی قیاس عملی، گزاره‌های بنیادین قرآنی در پنج ساحت جهان‌شناختی، انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی، ارزش‌شناختی و دین‌شناختی تحلیل و دلالت‌های آنها برای سبک زندگی استنتاج شد. یافته‌ها نشان داد که در مبانی جهان‌شناختی، جهان مخلوق، هدفمند، قانونمند و تحت ربوبیت الهی است و از این مبانی، مؤلفه‌هایی چون توحیدمحوری، هدفمندی، مسئولیت‌پذیری، اعتدال، نظم و آخرت‌گرایی استنتاج می‌شود. در مبانی انسان‌شناختی، انسان موجودی دوساحتی، مختار، عاقل، کرامتمند، فطرت‌مند و کمال‌جو شناخته می‌شود که این ویژگی‌ها بر خردورزی، انتخاب مسئولانه، خودکنترلی، کرامت‌مداری، عدالت و خودسازی دلالت دارند. در بعد معرفت‌شناختی، حس، عقل، قلب و وحی به‌عنوان منابع و ابزارهای شناخت مطرح‌اند و حقیقت‌جویی، علم‌آموزی، تدبر و بصیرت را تقویت می‌کنند. در بعد ارزش‌شناختی، ارزش‌ها در نسبت با کمال انسانی و قرب الهی سازمان می‌یابند و عدالت، اخلاق‌مداری، تقوا و اعتدال اهمیت می‌یابند. در بعد دین‌شناختی نیز جامعیت، عقلانیت، خاتمیت، پویایی و هدایت‌گری اسلام، زمینه شکل‌گیری مؤلفه‌هایی مانند عبودیت، هدایت‌پذیری، ولایت‌پذیری، هویت اسلامی–ایرانی و پیشرفت متوازن را فراهم می‌سازد. در مجموع، سبک زندگی اسلامی–ایرانی الگویی منسجم، عقلانی و پویاست که غایت آن تحقق حیات طیبه و جهت‌دهی هماهنگ به ابعاد فردی و اجتماعی زندگی است.

کلیدواژگان: *سبک زندگی اسلامی–ایرانی؛ قرآن کریم؛ مبانی فلسفی؛ حیات طیبه؛ روش تحلیلی–استنتاجی.*

شیوه استناددهی: زمانی، زهره.، گلستانی، سید هاشم.، و شمشیری، محمدرضا. (۱۴۰۵). تبیین فلسفی مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی–ایرانی در آموزه‌های قرآن کریم. *شریعت، فلسفه و اخلاق*، ۴(۳)، ۲۳-۱.

تاریخ ارسال: ۹ اردیبهشت ۱۴۰۵

تاریخ بازنگری: ۱۲ مرداد ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۹ مرداد ۱۴۰۵

تاریخ چاپ: ۱ شهریور ۱۴۰۵

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

A Philosophical Explanation of the Components of the Islamic-Iranian Lifestyle in the Teachings of the Holy Qur'an

1. Zohre Zamani: PhD Student, Department of Educational Sciences, Isf.C., Islamic Azad University, Isfahan, Iran
2. Seyed Hashem Golestani*: Department of Educational Sciences, Isf.C., Islamic Azad University, Isfahan, Iran
3. Mohammad Reza Shamshiri: Department of Islamic Philosophy and Theology, Isf.C., Islamic Azad University, Isfahan, Iran

*Corresponding Author's Email: sh--golestani@khuisf.ac.ir

Abstract

The Islamic-Iranian lifestyle cannot be reduced to a set of everyday habits, behavioral patterns, or cultural practices; rather, it is founded upon a coherent network of philosophical, doctrinal, and axiological principles that organize the human relationship with God, the self, others, and the world. The present study aimed to provide a philosophical explanation of the components of the Islamic-Iranian lifestyle in the teachings of the Holy Qur'an. The study employed a qualitative analytical-inferential method and, through a practical reasoning framework, analyzed fundamental Qur'anic propositions in five domains: ontology, anthropology, epistemology, axiology, and philosophy of religion. The findings indicated that, at the ontological level, the world is created, purposeful, law-governed, and subject to divine lordship, from which components such as God-centeredness, purposiveness, responsibility, moderation, order, and orientation toward the afterlife can be inferred. At the anthropological level, the human being is understood as a physical-spiritual, rational, free, dignified, innate, and perfection-seeking being, which supports rationality, responsible choice, self-control, dignity, justice, and self-purification. Epistemologically, sense perception, reason, the heart, and revelation constitute important avenues of knowledge and provide the foundation for truth-seeking, learning, reflection, and insight. Axiologically, values are organized in relation to human perfection and proximity to God, giving priority to justice, ethical conduct, piety, and moderation. From the perspective of religion, the comprehensiveness, rationality, finality, dynamism, and guiding function of Islam provide the basis for servitude, acceptance of divine guidance, religious authority, Islamic-Iranian identity, and balanced development. Overall, the Islamic-Iranian lifestyle emerges as an integrated, rational, and dynamic model that harmonizes individual and social dimensions of life and ultimately seeks the realization of Hayat Tayyiba, or a good and wholesome life.

Keywords: *Islamic-Iranian lifestyle; Holy Qur'an; philosophical foundations; Hayat Tayyiba; analytical-inferential method.*

How to cite: Zamani, Z., Golestani, S. H., & Shamshiri, M. R. (2026). A Philosophical Explanation of the Components of the Islamic-Iranian Lifestyle in the Teachings of the Holy Qur'an. *Sharia, Philosophy and Ethics*, *4*(3), 1-23.

Submit Date: 29 April 2026

Revise Date: 03 August 2026

Accept Date: 10 August 2026

Publish Date: 23 August 2026

© 2026 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract

The concept of lifestyle extends beyond observable habits and everyday patterns of consumption, dress, leisure, communication, and social interaction, because these visible manifestations are rooted in deeper systems of belief, value, meaning, and identity. From a sociological perspective, lifestyle refers to a relatively coherent pattern through which individuals and groups organize their choices and practices and express particular forms of social identity (1). Classical sociological discussions have likewise emphasized the relationship between lifestyle, shared values, status, social differentiation, and collective identity (2). Within an Islamic framework, however, lifestyle cannot be adequately explained merely in terms of social distinction or personal preference, because the ultimate orientation of conduct is inseparable from a specific understanding of God, the world, the human person, knowledge, value, and religion. Islamic lifestyle therefore represents the practical manifestation of a worldview in which beliefs, moral principles, religious commitments, and everyday choices are integrated into a coherent mode of living (3). The Qur'an occupies a foundational position in this framework because it provides an integrated account of creation, divine lordship, human dignity, freedom, responsibility, knowledge, morality, social relations, justice, worship, and ultimate salvation. Qur'anic exegesis repeatedly demonstrates that these dimensions are not isolated themes but interconnected elements of a unified view of human life (6). Likewise, exegetical discussions of faith, righteous action, accountability, and human flourishing indicate that the Qur'anic conception of desirable life combines spiritual, moral, social, and practical dimensions (7). Contemporary studies of Islamic-Iranian lifestyle have also highlighted worldview, anthropology, epistemology, values, spirituality, health, and social relations as important foundations of a comprehensive lifestyle model (11), while more recent work has identified Hayat Tayyiba as an overarching concept through which the material, spiritual, personal, and social dimensions of human life may be integrated (12). Other studies have emphasized that a Qur'anic lifestyle presupposes not only outward engagement with the Qur'an but also rational, cognitive, affective, and inward relationships with revelation (13), and research on a blissful lifestyle from the perspective of the Qur'an and the Ahl al-Bayt has similarly drawn attention to the interaction of doctrinal, moral, and behavioral dimensions (14). Despite these contributions, much of the existing literature remains descriptive, thematic, educational, or behavior-oriented, and relatively little attention has been paid to reconstructing Islamic-Iranian lifestyle as a philosophically coherent system derived from explicit ontological, anthropological, epistemological, axiological, and religious premises. The present study therefore sought to philosophically explain the components of the Islamic-Iranian lifestyle in the teachings of the Holy Qur'an by identifying these five foundational domains and clarifying the logical relationship between Qur'anic philosophical premises and practical orientations of individual and social life.

The study adopted a qualitative, analytical-inferential approach and used a reconstructed form of Frankena's practical reasoning model as its principal methodological framework. In philosophical analysis, one cannot directly derive prescriptive conclusions from purely descriptive statements without introducing a normative premise; therefore, movement from statements about what the world or human being is to claims about how human beings ought to live requires an explicit inferential structure (25). This logic has also been employed in Islamic philosophy of education, where educational objectives and principles are derived through the combination of descriptive premises concerning reality and the human person with normative premises concerning value, perfection, and desirable ends (9). In the present study, Qur'anic statements concerning the nature of the world, the human being, knowledge, values, and religion were first identified and organized into five analytical domains: ontology, anthropology, epistemology, axiology, and philosophy of religion. These domains were treated not as an exhaustive or exclusive classification of Islamic philosophical foundations, but as a systematic analytical framework capable of linking fundamental Qur'anic propositions with practical orientations of life. In the next stage, descriptive propositions were combined with Qur'anic normative

principles, commands, prohibitions, moral values, and ultimate goals in order to infer corresponding lifestyle components. For example, the proposition that human beings possess freedom and rationality does not by itself entail the normative conclusion that they ought to act responsibly; however, when this descriptive premise is combined with Qur'anic principles of accountability, moral obligation, and judgment, responsible choice becomes a logically defensible lifestyle component. Likewise, the belief that the world is created, ordered, and subject to divine laws, when combined with injunctions against corruption and extravagance, supports the inference of disciplined conduct, responsible use of resources, and environmental stewardship. The methodological framework was further informed by contemporary discussions in Islamic educational philosophy, which emphasize the need to establish logical consistency between philosophical foundations, normative principles, and behavioral implications (10). Qur'anic interpretation was supported by major exegetical sources in order to avoid isolated or purely subjective readings of individual verses. Al-Mizan was particularly useful for understanding the internal relationship among Qur'anic concepts through the interpretation of the Qur'an by the Qur'an (6), while Tafsir Nemuneh contributed to the clarification of ethical and social implications of Qur'anic teachings for contemporary life (7). Ibn Ashur's exegetical approach was also relevant because of its attention to broader religious purposes and the social significance of Qur'anic guidance (20). In epistemological discussions, the study also distinguished revelation from inspiration and other personal forms of spiritual experience in order to preserve the distinctive epistemic authority of revelation within Islamic thought (19). Hadith sources were used selectively to clarify Qur'anic themes such as knowledge, intention, spiritual discipline, and religious guidance (26), while early Shi'i traditions concerning knowledge and religious authority provided supplementary clarification for the religious dimension of the model (27).

The ontological findings indicate that the Qur'anic worldview provides a decisive foundation for the Islamic-Iranian lifestyle by presenting the universe as created, dependent upon God, governed by divine lordship, characterized by order and regularity, directed toward meaningful ends, and extending beyond the visible world to include the unseen and the afterlife. Such an ontology differs fundamentally from a worldview in which existence is regarded as self-sufficient, purposeless, or limited to material reality. Qur'anic exegesis emphasizes that creation, divine ownership, and lordship are inseparable dimensions of tawhid, meaning that the universe and human beings do not possess absolute existential independence (6). This theological ontology leads to the lifestyle component of God-centeredness, according to which human choices are evaluated in relation to divine guidance rather than exclusively by subjective preference, immediate pleasure, or material gain. Because the world is understood as belonging ultimately to God, material goods and natural resources cannot be treated as objects of unrestricted human domination; instead, they become trusts to be used responsibly. This provides a philosophical basis for moderation, avoidance of extravagance, preservation of resources, and ethically responsible interaction with nature, all of which are also emphasized in contemporary studies of Islamic lifestyle (24). The Qur'anic affirmation of order and divine laws also supports planning, disciplined conduct, attention to causal relations, scientific inquiry, and acceptance of responsibility for consequences. An Islamic lifestyle is therefore incompatible with intellectual passivity, fatalism, or the expectation of results without appropriate effort. At the same time, belief in divine providence gives rise to trust in God, thereby balancing rational effort with spiritual confidence. The purposiveness of creation similarly transforms the meaning of life, because human existence is not interpreted as an accidental sequence of experiences but as a morally significant journey. This gives rise to purposefulness, self-assessment, commitment to meaningful action, and resistance to nihilism. Belief in the afterlife introduces a further orientation by distinguishing immediate benefit from enduring good. In this framework, worldly life is neither rejected nor absolutized; rather, it is understood as a temporary but morally significant arena for action, development, and accountability. The resulting lifestyle therefore includes eschatological awareness,

preference for enduring over transient interests, and restraint in relation to excessive attachment to wealth, status, and pleasure. Islamic ethical thought similarly regards material goods as instrumentally valuable when they contribute to genuine human perfection and morally problematic when they become ultimate ends in themselves (21). The same ontological framework also provides a basis for patience, perseverance, and resilience, because limitation, difficulty, and conflict are understood as part of the human condition rather than as evidence of meaninglessness. In the Islamic ethical tradition, patience is not mere passivity but the capacity to preserve moral orientation under conditions of hardship (26). Thus, the ontological foundations of the Qur'an support a lifestyle characterized by God-centeredness, purposiveness, discipline, responsible use of the world, moderation, trust, perseverance, and orientation toward ultimate accountability.

The anthropological findings reveal that the Qur'anic conception of the human being is multidimensional and provides a second essential foundation for lifestyle. Human beings are neither reducible to the body nor disconnected from embodied life; rather, they possess physical and spiritual dimensions that must be integrated within a balanced mode of living. Islamic educational philosophy emphasizes this multidimensional view and rejects approaches that develop one aspect of human existence while neglecting others (10). This provides a basis for simultaneous attention to physical health, nutrition, rest, emotional balance, worship, moral development, knowledge, and spiritual growth. The Qur'anic human being is also rational, free, and responsible. Freedom makes moral accountability meaningful, while rationality enables evaluation, comparison, deliberation, and intentional choice. Islamic ethical philosophy accordingly understands responsibility as dependent on awareness and freedom (21). These premises generate the lifestyle components of conscious choice, self-regulation, accountability, and intellectual independence. Individuals cannot attribute all patterns of conduct to social pressure, inherited custom, or instinctive desire, because the Qur'anic model presupposes the ability to reflect upon and reform one's own behavior. Rationality also supports critical thinking and resistance to blind imitation, especially in contemporary contexts in which individuals are continuously exposed to competing models of consumption, identity, media use, and success. Human beings are further characterized by fitrah, or an innate orientation toward truth and the divine, although this disposition can be weakened or obscured by habit, desire, and environment. Contemporary Islamic lifestyle studies likewise regard the cultivation of spiritual and moral tendencies as essential to the formation of a coherent religious lifestyle (3). The Qur'anic recognition of human weaknesses, appetites, impatience, selfishness, and vulnerability to temptation means that a desirable lifestyle cannot simply endorse spontaneous desire. It must include self-control, moral discipline, patience, emotional regulation, and continuous self-correction. Applied psychological research on lifestyle-based emotion regulation, although operating at a different empirical level, also illustrates that lifestyle interventions can be associated with improved emotional management (16). A further anthropological foundation is human dignity. The Qur'anic conception of dignity prevents the reduction of persons to economic, political, or instrumental value and supports respect for oneself and others. At the same time, moral excellence is linked to acquired virtues such as piety rather than social status, ethnicity, or wealth. Consequently, dignity, non-humiliation, justice, respect for rights, and rejection of unjust discrimination become necessary components of Islamic-Iranian lifestyle. This dimension also extends to social responsibility, because the human person is not conceived as an isolated individual but as a member of moral and social relationships. Research on strengthening Islamic lifestyle among students likewise emphasizes social interaction, ethical education, and supportive cultural frameworks (15). Finally, because human beings are understood as capable of growth, repentance, learning, and moral transformation, lifestyle itself remains open to revision. Habit is important, but it is not destiny; therefore, self-evaluation, reform, hope, learning, and gradual perfection become central features of the Islamic conception of life.

The epistemological, axiological, and religious foundations complete the philosophical structure and explain how knowledge, value, and revelation regulate concrete patterns of life. Epistemologically, the Qur'anic

worldview affirms both the possibility of knowing reality and the plurality of legitimate cognitive faculties. Sensory experience allows human beings to observe nature and history, reason enables analysis and judgment, the heart is associated with deeper modes of understanding and moral receptivity, and revelation provides authoritative guidance concerning realities and ends that cannot be reduced to empirical observation. Islamic philosophical discussions of knowledge similarly view cognition as related to human perfection rather than as the mere accumulation of information (18). These premises generate the lifestyle components of truth-seeking, scientific learning, reflection, critical thinking, intellectual humility, and evidence-based judgment. They also challenge superstition, passive imitation, and uncritical acceptance of socially fashionable beliefs. The Qur'anic relationship with knowledge is therefore both intellectual and ethical: the individual must not only possess information but also cultivate the moral capacity to accept truth even when it conflicts with interest or habit. Studies of the inward relationship with the Qur'an confirm the importance of rational, cognitive, and affective dimensions in Qur'anic engagement (13). Revelation occupies a distinctive epistemic position because it provides normative orientation and ultimate purpose while reason and experience remain essential for understanding circumstances, consequences, and changing conditions. The distinction between revelation and inspiration therefore preserves the public and authoritative role of prophetic revelation and prevents its reduction to private religious feeling (19). Axiologically, the Qur'anic model rejects the idea that pleasure, wealth, power, or social prestige can function as ultimate and self-validating values. Islamic moral philosophy instead relates value to genuine human perfection and proximity to God (21). Within this hierarchy, justice, truthfulness, trustworthiness, chastity, compassion, responsibility, piety, and moderation acquire normative priority. Hayat Tayyiba represents a comprehensive ideal in which moral, spiritual, physical, relational, and social dimensions are harmonized rather than separated (12). The value of moderation is especially important because it prevents both ascetic rejection of legitimate worldly needs and consumerist absolutization of material satisfaction. From this follows a balanced lifestyle in relation to food, wealth, work, leisure, family, and social participation. The religious foundations add the principles of comprehensiveness, finality, rationality, dynamism, and guidance. Islam is comprehensive not because every technical detail of modern life is explicitly stated in revelation, but because it provides fundamental purposes and norms through which new situations may be evaluated. This makes possible the distinction between stable principles and variable cultural forms. As a result, Islamic lifestyle cannot be equated with mechanical reproduction of historical customs. Rather, religious principles must be realized intelligently within changing social and technological contexts. This is particularly important for the Islamic-Iranian formulation, because "Islamic" identifies the normative and theological core, whereas "Iranian" refers to the cultural and historical context in which those principles are embodied. Research on the integration of Islamic and Iranian lifestyles similarly emphasizes the interaction among worldview, values, personal characteristics, environment, and social conditions (8). On this basis, the principal lifestyle components derived from the five philosophical foundations include God-centeredness, servitude, dignity, responsibility, rationality, truth-seeking, pursuit of knowledge, self-control, justice, ethical conduct, moderation, family orientation, responsible work, balanced consumption, social participation, stewardship of nature, religious commitment, acceptance of legitimate guidance, balanced progress, and a unified Islamic-Iranian identity. These components should not be treated as separate items; rather, they form an interconnected normative system directed toward a coherent conception of desirable human life.

In conclusion, the philosophical reconstruction undertaken in this study shows that the Islamic-Iranian lifestyle is best understood as an integrated system rather than as a collection of isolated religious customs or behavioral recommendations. Its coherence derives from the interdependence of five philosophical foundations. The ontological foundation presents a created, purposeful, ordered, and morally meaningful universe; the anthropological foundation portrays the human being as embodied and spiritual, rational and free, dignified and responsible, vulnerable yet capable of perfection; the epistemological foundation affirms the possibility of

truth and the complementary roles of sense, reason, inward understanding, and revelation; the axiological foundation places human choices within a hierarchy of values directed toward genuine perfection; and the religious foundation provides an overarching framework of divine guidance that is comprehensive, rational, and capable of application under changing historical conditions. From these foundations emerges a coherent configuration of lifestyle components, including God-centeredness, worship, responsibility, dignity, rational inquiry, learning, self-discipline, justice, moral conduct, moderation, family responsibility, socially constructive participation, lawful work, responsible consumption, environmental stewardship, balanced development, religious commitment, and a unified identity. The Iranian dimension of this model does not mean that culturally existing practices are automatically religiously valid; rather, it refers to the historical and social embodiment of universal Islamic principles within the specific cultural context of Iranian society. This distinction preserves both normative integrity and cultural realism. The ultimate outcome of this system is Hayat Tayyiba, understood as a form of life in which the relationship of the human being with God, the self, other people, society, and the natural world is ordered within a unified moral horizon. Such a lifestyle neither rejects worldly development nor allows material achievement to become the final criterion of success. It seeks instead to harmonize material well-being with spiritual growth, individual freedom with responsibility, knowledge with morality, cultural identity with universal ethical principles, and worldly activity with ultimate accountability. In this sense, the Islamic-Iranian lifestyle constitutes a dynamic philosophical model of human flourishing whose final orientation is the realization of a meaningful, balanced, responsible, and God-directed life.

مقدمه

سبک زندگی از مفاهیم چندلایه‌ای است که در پیوند میان باور، ارزش، نگرش، انتخاب و کنش شکل می‌گیرد و نمی‌توان آن را صرفاً به مجموعه‌ای از رفتارهای آشکار، عادت‌های روزانه یا شیوه‌های مصرف تقلیل داد. آنچه افراد در حوزه‌هایی مانند خوراک، پوشاک، معاشرت، خانواده، کار، تحصیل، اوقات فراغت، مصرف، استفاده از فناوری، ارتباط با طبیعت و مشارکت اجتماعی انجام می‌دهند، اگرچه نمود بیرونی سبک زندگی است، اما این نمودها در لایه عمیق‌تر از نوع تلقی انسان از هستی، خویشتن، خیر و شر، حقیقت، سعادت و غایت زندگی تأثیر می‌پذیرند. به همین دلیل، در رویکرد جامعه‌شناختی نیز سبک زندگی با مفاهیمی نظیر هویت، فرهنگ، منزلت، سلیقه، انتخاب و نظام معنایی ارتباط دارد و شیوه‌ای نسبتاً منسجم برای سازمان‌دهی زندگی فردی و اجتماعی به شمار می‌رود (1). در برخی تقریرهای جامعه‌شناختی، سبک زندگی به صورت‌های رفتاری‌ای اشاره دارد که فرد یا گروه به‌واسطه آنها هویت خود را بازنمایی می‌کند و تمایز خویش را با دیگران نشان می‌دهد (2). ازاین‌رو، سخن گفتن از سبک زندگی بدون توجه به مبانی نظری و ارزش‌هایی که رفتار را معنادار می‌سازند، تنها توصیف سطح ظاهری زیست انسان خواهد بود. در مطالعات اسلامی نیز بر همین پیوند میان لایه‌های اعتقادی و رفتاری تأکید شده و سبک زندگی اسلامی به‌منزله الگویی معرفی شده است که رفتارهای روزمره را در نسبت با باورهای بنیادین، نظام ارزشی و غایات دینی صورت‌بندی می‌کند (3). بنابراین، هرگونه تبیین فلسفی از سبک زندگی باید از سطح مشاهده رفتار فراتر رود و به این پرسش پاسخ دهد که چه تلقی‌ای از جهان، انسان، معرفت، ارزش و دین در پس انتخاب‌های روزمره قرار دارد و چگونه از آن تلقی‌ها می‌توان قواعد و جهت‌گیری‌های زیستی را استنتاج کرد.

در منظومه اسلامی، سبک زندگی از جهان‌بینی توحیدی جداشدنی نیست. دین اسلام صرفاً مجموعه‌ای از احکام عبادی محدود به رابطه فرد با خداوند نیست، بلکه شبکه‌ای از باورها، ارزش‌ها، قواعد اخلاقی و هنجارهای رفتاری را در حوزه فردی، خانوادگی و اجتماعی عرضه می‌کند. از این منظر، زندگی دینی هنگامی تحقق می‌یابد که باورهای بنیادی در شیوه انتخاب، مصرف، کار، ارتباط، داوری اخلاقی و مواجهه با جهان بیرونی حضور داشته باشند (4). پژوهش‌های مربوط به دین و سبک زندگی نیز نشان داده‌اند که دین می‌تواند در تعیین ترجیحات، الگوهای کنش و نظام معنابخش زندگی نقش ساختاری داشته باشد (5). این مسئله در ارتباط با قرآن کریم اهمیت بیشتری می‌یابد، زیرا قرآن در مقام متن بنیادین اسلام، تصویری منسجم از خداوند، جهان، انسان، معرفت، خیر، سعادت و حیات اجتماعی عرضه می‌کند و از طریق پیوند دادن ایمان با عمل صالح، رفتار را از مبانی اعتقادی منفک نمی‌سازد. در تفاسیر قرآن نیز آیات مربوط به آفرینش، فطرت، اختیار، مسئولیت، عدالت، علم، تقوا و حیات اخروی به‌عنوان اجزای یک منظومه هدایتی تفسیر شده‌اند (6). همچنین، در تفسیر موضوعی بسیاری از آیات، حیات مطلوب انسانی نه در انزوای معنوی، بلکه در ترکیب ایمان، اخلاق، عمل و مسئولیت اجتماعی فهم می‌شود (7). بنابراین، تبیین سبک زندگی قرآنی مستلزم آن است که میان گزاره‌های بنیادی قرآن درباره حقیقت هستی و انسان و دلالت‌های عملی آنها برای زندگی پیوند برقرار شود.

سبک زندگی اسلامی—ایرانی در عین بهره‌گیری از مبانی جهان‌شمول اسلامی، در یک بستر تاریخی و فرهنگی معین تحقق می‌یابد. «اسلامی بودن» این سبک ناظر به مبانی، ارزش‌ها، غایات و هنجارهایی است که از منابع اسلامی، به‌ویژه قرآن کریم، اخذ می‌شوند؛ در حالی که «ایرانی بودن» به چگونگی تحقق و صورت‌بندی این ارزش‌ها در زمینه تاریخی، اجتماعی و فرهنگی ایران اشاره دارد. ازاین‌رو، نباید انتظار داشت که وصف «ایرانی» مستقیماً از آیات قرآن استنتاج شود، زیرا قرآن منبع هسته هنجاری و معرفتی الگوست و ویژگی ایرانی، سطح تحقق فرهنگی آن را مشخص می‌کند. پژوهش درباره زمینه‌های آمیختگی سبک زندگی اسلامی و ایرانی نیز نشان می‌دهد که این دو سطح از طریق تعامل میان نظام باورها، ارزش‌های دینی، شرایط محیطی، ویژگی‌های اجتماعی و الگوهای تاریخی رفتار به یکدیگر مرتبط می‌شوند (8). بنابراین، سبک زندگی اسلامی—ایرانی را

می‌توان الگویی دانست که اصول بنیادین خود را از جهان‌بینی اسلامی می‌گیرد و در عین حال، از ظرفیت‌های تاریخی و فرهنگی جامعه ایران برای عینیت‌یافتن آن اصول بهره می‌برد. این تمایز مانع از آن می‌شود که هر عادت تاریخی موجود در جامعه ایران اسلامی تلقی شود یا، برعکس، هر اصل اسلامی بدون توجه به شرایط فرهنگی و اجتماعی به‌عنوان شکل نهایی رفتار ایرانی معرفی گردد.

اهمیت بررسی فلسفی سبک زندگی از آنجا ناشی می‌شود که رفتارهای انسان معمولاً از مجموعه‌ای از پیش‌فرض‌های آشکار یا پنهان تأثیر می‌پذیرند. کسی که جهان را فاقد غایت می‌داند، ممکن است نسبت به فردی که جهان را صحنه آزمون اخلاقی و برخوردار از غایت الهی می‌داند، معیار متفاوتی برای انتخاب و موفقیت داشته باشد. همچنین، اگر انسان صرفاً موجودی مادی تلقی شود، الگوی نیازها و سعادت او متفاوت از الگویی خواهد بود که برای انسان ساحتی روحانی و حیات پس از مرگ قائل است. فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی نیز بر این اصل استوار است که اهداف، اصول و روش‌های تربیتی از تلقی ما درباره هستی، انسان، معرفت و ارزش تأثیر می‌پذیرند (9). در همین راستا، تبیین مبانی فلسفی اسلامی نشان می‌دهد که رفتار مطلوب هنگامی قابل دفاع است که در شبکه‌ای از مقدمات توصیفی و هنجاری جای گیرد و رابطه میان «هست» و «باید» به شکل استدلالی روشن شود (10). بنابراین، مزیت رویکرد فلسفی به سبک زندگی آن است که به جای گردآوری فهرستی پراکنده از توصیه‌های رفتاری، منطق درونی آن توصیه‌ها را نشان می‌دهد و روشن می‌سازد که چرا یک رفتار، نگرش یا جهت‌گیری باید جزئی از الگوی زیست اسلامی محسوب شود.

مرور مطالعات پیشین نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از تحقیقات حوزه سبک زندگی اسلامی بر ابعاد رفتاری، سلامت، اخلاق، روابط اجتماعی یا آموزش تمرکز داشته‌اند. پژوهش‌های جدید درباره سبک زندگی سالم با الگوی اسلامی–ایرانی، مبانی جهان‌شناختی، انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی و ارزش‌شناختی را در شکل‌گیری سبک زندگی مهم دانسته و بر نقش ایمان، معنویت، سلامت و روابط اجتماعی سالم تأکید کرده‌اند (11). در ادامه این مسیر، حیات طیبه به‌عنوان صورت جامع حیات مطلوب در الگوی اسلامی–ایرانی مطرح شده و پیوند میان سلامت، معنویت، اخلاق و جهت‌گیری الهی مورد توجه قرار گرفته است (12). مطالعات مرتبط با سبک زندگی قرآنی نیز نشان داده‌اند که ارتباط با قرآن صرفاً رابطه‌ای ظاهری یا آیینی نیست، بلکه ابعاد معرفتی، عقلانی، قلبی و عاطفی را دربرمی‌گیرد (13). از سوی دیگر، در پژوهش درباره سبک زندگی سعادت‌آمیز از منظر قرآن و اهل‌بیت، مؤلفه‌های اعتقادی، اخلاقی و رفتاری در ارتباط با یکدیگر مطرح شده‌اند (14). این مجموعه مطالعات نشان می‌دهد که در ادبیات موجود، حرکت از توصیف رفتار به سمت کشف منطق دینی سبک زندگی آغاز شده است، اما همچنان نیاز به ساختاری وجود دارد که ارتباط نظام‌مند میان مبانی فلسفی و مؤلفه‌های زیستی را توضیح دهد.

مطالعات حوزه آموزش و تربیت نیز اهمیت تبدیل اصول دینی به الگوهای عملی زندگی را برجسته ساخته‌اند. فراترکیب پژوهش‌های مربوط به تقویت سبک زندگی اسلامی دانش‌آموزان نشان داده است که چارچوب‌های معرفتی و ارزشی، مدیریت تربیتی، آموزش اخلاقی و تعامل اجتماعی در شکل‌گیری این سبک نقش دارند (15). نتایج پژوهش درباره برنامه سبک زندگی مبتنی بر تنظیم هیجان نیز نشان می‌دهد که سبک زندگی در سطح کاربردی می‌تواند با سازوکارهای خودتنظیمی و مدیریت رفتار مرتبط شود (16). اهمیت این نتایج در آن است که سبک زندگی اسلامی را نمی‌توان صرفاً امری ذهنی یا اعتقادی تلقی کرد؛ بلکه مبانی اعتقادی باید در توانایی فرد برای تنظیم هیجان، کنترل رفتار، تصمیم‌گیری، تعامل و مسئولیت‌پذیری نمود یابد. حتی در مطالعات عمومی‌تر درباره دین و رضایت از زندگی نیز شواهدی وجود دارد که مشارکت دینی، روابط اجتماعی مبتنی بر دین و شبکه‌های حمایتی می‌توانند با تجربه رضایت از زندگی پیوند داشته باشند (17). با این حال، این نوع مطالعات عمدتاً رابطه میان دین و پیامدهای اجتماعی یا روان‌شناختی را بررسی می‌کنند و کمتر به نحوه استنتاج ساختاری مؤلفه‌های سبک زندگی از مبانی فلسفی قرآن می‌پردازند.

در تحلیل قرآنی، مسئله معرفت نیز نقشی بنیادین در سبک زندگی دارد. قرآن بارها انسان را به مشاهده، تفکر، تعقل، تدبر و عبرت‌گیری فرا می‌خواند و از پذیرش بی‌دلیل باورها یا پیروی کورکورانه انتقاد می‌کند. در فلسفه اسلامی نیز معرفت تنها به حس محدود نمی‌شود و عقل، شهود و وحی در نظام معرفتی جایگاه خاص خود را دارند. بررسی حقیقت معرفت در حکمت اسلامی نشان می‌دهد که معرفت با حقیقت وجودی انسان و حرکت او به سوی کمال مرتبط است و صرف انباشت اطلاعات تلقی نمی‌شود (18). در عین حال، تمایز وحی از دیگر گونه‌های آگاهی مانند الهام، برای فهم جایگاه هدایت تشریعی ضروری است (19). قرآن در این نظام تنها منبع اطلاعات دینی نیست، بلکه معیار جهت‌دهنده به عقل و تجربه و مبنایی برای تعریف غایت زندگی است. تفاسیر کلاسیک و معاصر قرآن نیز در توضیح مفاهیمی مانند هدایت، فلاح، تقوا، عبودیت و حیات طیبه، بر پیوند میان شناخت و عمل تأکید کرده‌اند (20). به همین سبب، هر تبیین فلسفی از سبک زندگی اسلامی باید جایگاه معرفت و منابع آن را در شکل‌گیری انتخاب‌های روزمره روشن کند.

از سوی دیگر، سبک زندگی بدون نظریه ارزش قابل تبیین نیست. انتخاب میان دو شیوه رفتار زمانی معنا می‌یابد که ملاکی برای ترجیح وجود داشته باشد. در اخلاق اسلامی، ارزش‌ها تابع سلیقه فردی یا صرف قرارداد اجتماعی نیستند، بلکه با کمال حقیقی انسان و نسبت او با خداوند ارتباط دارند (21). چنین مبنایی پیامد مهمی برای سبک زندگی دارد، زیرا موفقیت، لذت، رفاه، قدرت و منزلت نمی‌توانند به‌تنهایی معیار نهایی انتخاب باشند. این امور هنگامی ارزش مثبت پیدا می‌کنند که در نسبت با خیر حقیقی انسان و مسیر کمال او قرار گیرند. بر همین اساس، ارزش‌هایی مانند عدالت، صدق، امانت، عفت، احسان، مسئولیت و تقوا تنها توصیه‌های قراردادی نیستند، بلکه از تلقی خاصی درباره حقیقت انسان و غایت زندگی ناشی می‌شوند. منابع لغوی و تفسیری قرآن نیز نشان می‌دهند که مفاهیم اخلاقی و دینی قرآنی در شبکه معنایی گسترده‌ای قرار گرفته‌اند و باید در نسبت با مفاهیم توحید، هدایت و فلاح فهم شوند (22).

بر این پایه، مسئله اساسی این مقاله آن است که اگر رفتارهای سبک زندگی به مبانی فلسفی وابسته‌اند، مبانی جهان‌شناختی، انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی، ارزش‌شناختی و دین‌شناختی مستفاد از قرآن چه تصویری از زیست مطلوب ارائه می‌کنند و چه مؤلفه‌هایی از سبک زندگی اسلامی–ایرانی را می‌توان از آنها استنتاج کرد؟ هدف این پژوهش تبیین فلسفی مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی–ایرانی بر اساس آموزه‌های قرآن کریم و صورت‌بندی رابطه منطقی میان مبانی پنج‌گانه یادشده و جهت‌گیری‌های فردی و اجتماعی زندگی است.

چارچوب مفهومی و روش تبیین فلسفی سبک زندگی اسلامی–ایرانی

مفهوم سبک زندگی در تاریخ اندیشه معانی متعددی پیدا کرده و این تنوع مفهومی نشان می‌دهد که نمی‌توان برای آن تعریفی صرفاً رفتاری ارائه کرد. در معنای عام، سبک بیانگر صورت، شیوه و کیفیت خاص انجام امور است و از گذشته در حوزه‌های مختلف برای اشاره به ویژگی متمایز یک صورت یا روش به کار رفته است. برخی از ریشه‌های تاریخی بحث سبک حتی به حوزه ادبیات، هنر و شیوه بیان بازمی‌گردد و در سنت اروپایی، نسبت میان سبک و فردیت مورد توجه بوده است (23). با انتقال این مفهوم به علوم اجتماعی، سبک زندگی به الگوی منسجمی از انتخاب‌ها، رفتارها و ترجیحات تبدیل شد که فرد یا گروه از طریق آن هویت خویش را عینیت می‌بخشد. در این برداشت، سبک زندگی نه تک‌رفتار، بلکه سازمانی از رفتارهاست و معنای هر رفتار در پیوند آن با کل الگوی زندگی مشخص می‌شود (1). در جامعه‌شناسی کلاسیک نیز رابطه میان سبک زندگی، منزلت، ارزش‌های مشترک و تمایز اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است (2). با این حال، تبیین اسلامی از سبک زندگی یک گام فراتر می‌رود و می‌پرسد این شبکه رفتار و ترجیح بر چه حقیقتی درباره انسان و جهان استوار است و به سوی چه غایتی جهت‌گیری دارد.

در برداشت اسلامی، سبک زندگی را می‌توان صورت عینی و نسبتاً پایدار باورها، ارزش‌ها و گرایش‌هایی دانست که در عرصه رفتار فردی و اجتماعی آشکار می‌شوند. از این جهت، میان جهان‌بینی و سبک زندگی رابطه‌ای دوسویه وجود دارد: جهان‌بینی جهت رفتار را تعیین می‌کند و تکرار رفتار نیز باورها و ارزش‌ها را در شخصیت تثبیت یا تضعیف می‌کند. مطالعات مربوط به اخلاق و سبک زندگی اسلامی نشان داده‌اند که رفتارهای ظاهری هنگامی «اسلامی» نامیده می‌شوند که با نظام اعتقادی و اخلاقی اسلام هماهنگ باشند و صرف شباهت فرهنگی یا تاریخی برای اسلامی بودن آنها کفایت نکند (24). در همین راستا، سبک زندگی اسلامی به یک نظام نسبتاً یکپارچه اشاره دارد که عبودیت، روابط خانوادگی، کار، مصرف، تعامل اجتماعی، اخلاق فردی و مواجهه با طبیعت را تحت یک جهت‌گیری مشترک قرار می‌دهد (3). ازاین‌رو، تفکیک کامل امور روزمره از دین با منطق این الگو ناسازگار است؛ زیرا امر روزمره همان ساحتی است که در آن باور و ارزش به کنش تبدیل می‌شود.

صفت «ایرانی» در ترکیب سبک زندگی اسلامی—ایرانی نیز نیازمند تفکیک مفهومی است. جامعه ایرانی پیشینه تاریخی، زبان، هنر، آیین‌های اجتماعی، ساختار خانواده، تجربه‌های سیاسی و فرهنگی و الگوهای تعامل خاصی دارد که شیوه تحقق ارزش‌های اسلامی را در آن متأثر می‌سازد. با این حال، اگر هر عنصر رایج در جامعه ایرانی به‌طور خودکار بخشی از سبک زندگی اسلامی—ایرانی تلقی شود، معیار تمایز میان عنصر دینی و عادت تاریخی از میان می‌رود. از سوی دیگر، اگر بستر ایرانی به‌کلی نادیده گرفته شود، مدل سبک زندگی به مجموعه‌ای انتزاعی از ارزش‌ها تبدیل خواهد شد که ارتباط آن با شرایط واقعی جامعه مبهم است. پژوهش درباره زمینه‌های آمیختگی سبک زندگی اسلامی و ایرانی بر نقش عوامل واسطی مانند جهان‌بینی، نظام باورها، احکام، اخلاق، شخصیت و محیط در فرایند شکل‌گیری الگوی نهایی تأکید دارد (8). بنابراین، در چارچوب حاضر، اسلام «مبنای هنجاری» و فرهنگ ایرانی «بستر تحقق» تلقی می‌شود؛ یعنی مؤلفه‌های بنیادی باید با معیارهای قرآنی سازگار باشند، اما شکل اجتماعی و فرهنگی تحقق آنها می‌تواند متناسب با ظرفیت‌ها و ویژگی‌های جامعه ایرانی صورت گیرد.

برای گذار از مبانی قرآنی به مؤلفه‌های سبک زندگی، صرف استخراج آیات مربوط به رفتار کافی نیست. اگر پژوهش تنها مجموعه‌ای از آیات درباره خانواده، خوردن، پوشیدن، کار یا روابط اجتماعی را کنار هم قرار دهد، نتیجه ممکن است توصیفی و پراکنده باقی بماند. مسئله فلسفی زمانی شکل می‌گیرد که آیات بر اساس پرسش‌های بنیادین سازمان یابند: جهان چیست و چه نسبتی با خداوند دارد؟ انسان چیست و چه ویژگی‌هایی دارد؟ معرفت چگونه ممکن است و منابع معتبر شناخت کدام‌اند؟ ارزش بر چه اساسی شکل می‌گیرد و خیر نهایی چیست؟ دین چه جایگاهی در هدایت انسان و جامعه دارد؟ در فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی نیز مبانی فلسفی در چنین ساحت‌هایی نقش زیرساختی دارند و تعیین اهداف و اصول عملی بر پایه آنها صورت می‌گیرد (10). از این منظر، پنج مبنای جهان‌شناختی، انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی، ارزش‌شناختی و دین‌شناختی نه طبقه‌بندی‌ای ادعاشده به‌عنوان تنها تقسیم ممکن، بلکه چارچوبی تحلیلی برای سازمان‌دهی داده‌های قرآنی و پیوند دادن آنها با رفتار است.

روش پژوهش حاضر کیفی و از نوع تحلیلی—استنتاجی است. در این روش، نخست گزاره‌های مرتبط با پنج ساحت فلسفی از آموزه‌های قرآن و منابع تفسیری و فلسفی مرتبط شناسایی و تحلیل می‌شوند و سپس دلالت‌های آنها برای جهت‌گیری‌های زندگی استنتاج می‌گردد. این روش با الگوی قیاس عملی در فلسفه تعلیم و تربیت ارتباط دارد. در الگوی فرانکنا، رسیدن از مقدمات درباره انسان و جهان به نتیجه‌ای هنجاری نیازمند حضور مقدمه ارزشی یا تجویزی است؛ زیرا از یک گزاره صرفاً توصیفی نمی‌توان بدون واسطه «باید» اخلاقی استخراج کرد (25). بازسازی این منطق در حوزه تربیت اسلامی نیز نشان می‌دهد که برای استنتاج هدف یا اصل عملی باید مقدمات واقع‌نما را با مبانی ارزشی ترکیب کرد (9). بنابراین، هنگامی که گفته می‌شود انسان موجودی مختار است، این گزاره به‌تنهایی لزوماً نتیجه «باید مسئولانه انتخاب کند» را تولید نمی‌کند؛ اما هنگامی که با اصل هنجاری مسئولیت انسان در برابر خداوند و پیامد اعمال ترکیب شود، می‌توان مسئولیت‌پذیری و انتخاب آگاهانه را به‌عنوان مؤلفه سبک زندگی استنتاج کرد.

در این منطق، مقدمات توصیفی از گزاره‌های قرآن درباره واقعیت هستی و انسان به دست می‌آیند. برای مثال، اینکه جهان مخلوق، قانونمند و هدفمند است، یا انسان موجودی برخوردار از جسم و روح، عقل، اختیار و فطرت است، در سطح مبانی توصیفی قرار می‌گیرد. در کنار این گزاره‌ها، قرآن دارای اوامر، نواهی، ارزش‌ها و غایاتی است که نقش مقدمه هنجاری را ایفا می‌کنند. امر به عدالت، نهی از اسراف، دعوت به تعقل، تأکید بر تقوا، دعوت به ایمان و عمل صالح و معرفی قرب الهی و فلاح به‌عنوان غایت، جهت هنجاری استنتاج را تعیین می‌کنند. تفسیر المیزان در موارد متعدد میان ساختار هستی‌شناختی قرآن و الزامات اخلاقی و اجتماعی آن پیوند برقرار می‌کند (6). تفسیر نمونه نیز بسیاری از آیات اخلاقی و اجتماعی را در نسبت با توحید، معاد و مسئولیت انسان توضیح می‌دهد (7). بدین ترتیب، مؤلفه سبک زندگی نتیجه پیوند یک تصویر فلسفی با یک جهت‌گیری هنجاری است، نه نتیجه برداشت منفرد و بدون واسطه از یک آیه.

اعتبار این استنتاج به سازگاری میان مقدمه و نتیجه وابسته است. به عنوان نمونه، از پذیرش مالکیت مطلق خداوند بر عالم و امانت‌بودن امکانات طبیعی، در کنار نهی قرآنی از فساد و اسراف، می‌توان مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی و اعتدال در مصرف را استنتاج کرد. از کرامت انسان و وحدت منشأ آفرینش، همراه با امر به عدالت، می‌توان احترام به انسان و نفی تبعیض ناروا را نتیجه گرفت. از عقلانیت انسان و دعوت قرآن به تفکر نیز خردورزی و پرهیز از تقلید کورکورانه به دست می‌آید. در حوزه معرفت، جایگاه عقل و وحی باید به گونه‌ای فهم شود که نه عقل کنار گذاشته شود و نه وحی به تجربه شخصی تقلیل یابد. مطالعات مربوط به تمایز وحی و الهام نشان می‌دهد که وحی در سنت اسلامی جایگاه معرفتی ویژه و غیرقابل تقلیل به حالات فردی دارد (19). ازاین‌رو، هدایت وحیانی می‌تواند نقش معیار هنجاری را در سبک زندگی داشته باشد، در حالی که عقل و تجربه ابزارهای شناخت و فهم موقعیت‌های متغیر زندگی‌اند.

در چارچوب معرفتی پژوهش، تفاسیر معتبر به‌عنوان ابزار فهم دلالت آیات مورد استفاده قرار می‌گیرند. استفاده از تفسیر به معنای جایگزین کردن نظر مفسر با متن قرآن نیست، بلکه برای فهم شبکه معنایی آیات و جلوگیری از برداشت‌های منفرد ضروری است. در المیزان، تفسیر قرآن به قرآن امکان می‌دهد که مفاهیم بنیادین از طریق ارتباط میان آیات روشن شوند (6). ابن عاشور نیز در تفسیر خود به ابعاد هدایتی، اجتماعی و مقاصدی آیات توجه کرده و در بسیاری موارد میان معنای آیه و نظام گسترده‌تر شریعت ارتباط برقرار می‌کند (20). در تفسیر نمونه نیز کوشش شده است دلالت‌های اخلاقی و اجتماعی آیات برای زندگی معاصر توضیح داده شود (7). استفاده هم‌زمان از این منابع، امکان می‌دهد که مؤلفه‌های سبک زندگی نه براساس برداشت ذوقی، بلکه در چارچوب فهم تفسیری مستند استنتاج شوند.

منابع حدیثی نیز در مواردی که برای توضیح یک اصل قرآنی ضرورت دارند، نقش تکمیلی پیدا می‌کنند. برای نمونه، رابطه میان نیت و ارزش عمل، یا جایگاه علم و معرفت در کمال انسان، در روایات به‌صورت گسترده تبیین شده است (26). در برخی منابع روایی اولیه نیز معرفت، ولایت و فضایل اهل‌بیت در ساختار هدایت دینی جایگاه ویژه‌ای یافته‌اند (27). با این حال، محور اصلی پژوهش حاضر آموزه‌های قرآن است و منابع روایی برای شرح یا تقویت دلالت‌های قرآنی به کار می‌روند، نه برای تغییر موضوع پژوهش از قرآن به مجموعه عام منابع اسلامی. همین محدودسازی موضوعی از پراکندگی داده‌ها جلوگیری می‌کند و امکان می‌دهد منطق فلسفی مقاله حفظ شود.

در نهایت، ساختار تحلیلی مقاله بر این فرض استوار است که پنج ساحت فلسفی مستقل از یکدیگر نیستند. جهان‌شناسی توحیدی بر انسان‌شناسی اثر می‌گذارد؛ انسان‌شناسی بر نظریه معرفت و اخلاق تأثیر دارد؛ ارزش‌شناسی بدون تصور از غایت انسان قابل فهم نیست؛ و دین‌شناسی نسبت میان وحی، عقل، ارزش و عمل را سامان می‌دهد. از این رو، مؤلفه‌های نهایی نیز به صورت جزایر مستقل ظاهر نمی‌شوند. توحیدمحوری با عبودیت، مسئولیت، عدالت، علم‌آموزی، اعتدال و هویت دینی ارتباط دارد. کرامت انسان همزمان پیامد انسان‌شناختی و ارزش‌شناختی دارد. خردورزی از

انسان‌شناسی و معرفت‌شناسی تغذیه می‌کند. ولایت‌پذیری و التزام دینی نیز به دین‌شناسی مربوط‌اند، اما در سامان اجتماعی و اخلاقی زندگی نمود پیدا می‌کنند. همین شبکه ارتباطی است که سبک زندگی اسلامی—ایرانی را از فهرستی از آداب پراکنده به یک منظومه تبدیل می‌کند.

مبانی جهان‌شناختی و انسان‌شناختی و دلالت‌های آنها برای سبک زندگی اسلامی—ایرانی

نخستین سطح تبیین فلسفی سبک زندگی اسلامی—ایرانی به جهان‌شناسی بازمی‌گردد؛ زیرا نحوه فهم جهان، نوع رابطه انسان با زندگی، طبیعت، امکانات مادی، زمان و مرگ را تعیین می‌کند. در جهان‌بینی قرآنی، هستی مستقل و خودبنیاد نیست، بلکه مخلوق خداوند و وابسته به اوست. خداوند نه فقط آغازگر آفرینش، بلکه مالک، رب و مدبر جهان است و موجودات در استمرار وجود خود نیز به او وابسته‌اند. تفسیر المیزان در تبیین آیات خلقت و ربوبیت، وابستگی وجودی جهان به خداوند را یکی از بنیادی‌ترین دلالت‌های توحید معرفی می‌کند (6). در تفسیر نمونه نیز آیات خلقت در پیوند با مالکیت و تدبیر الهی فهم شده‌اند و توحید ربوبی از توحید خالقی جدا نشده است (7). بر این اساس، نخستین مؤلفه سبک زندگی اسلامی—ایرانی «خدامحوری» است؛ بدین معنا که زندگی نباید بر استقلال مطلق انسان و اصالت خواسته‌های او بنا شود، بلکه انتخاب‌ها در افق بندگی و نسبت با اراده الهی معنا پیدا می‌کنند.

خدامحوری صرفاً یک اعتقاد ذهنی نیست، بلکه جهت استفاده از امکانات را تغییر می‌دهد. اگر جهان ملک مطلق انسان نباشد و نعمت‌ها در نسبت با خداوند فهم شوند، بهره‌برداری از آنها نیز نمی‌تواند بدون ضابطه باشد. امانت‌داری در استفاده از طبیعت، پرهیز از تخریب، مصرف مسئولانه و اجتناب از اسراف از این مبنا قابل استنتاج‌اند. آموزه‌های اسلامی درباره سبک زندگی نیز اعتدال در مصرف و پرهیز از افراط را جزء اصول زیست دینی دانسته‌اند (24). در آثار مربوط به مبانی سبک زندگی اسلامی نیز رابطه توحید با شیوه مصرف، کار و مواجهه با نعمت‌های مادی برجسته شده است (3). بنابراین، توحید در سطح سبک زندگی نه صرفاً اظهار اعتقاد به خداوند، بلکه تغییر نسبت انسان با دارایی، قدرت، طبیعت و لذت است؛ انسان مالک مطلق تلقی نمی‌شود، بلکه بهره‌بردار او محدود به عدالت، مسئولیت و غایت اخلاقی است.

دومین ویژگی جهان در آموزه‌های قرآن، نظم و قانونمندی آن است. جهان بر اساس سنت‌های الهی جریان دارد و پدیده‌ها بدون نظم و رابطه رخ نمی‌دهند. پذیرش سنت‌های الهی، انسان را از انتظار نتایج بدون مقدمات و از نگرش خرافی به زندگی دور می‌کند. فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی نیز بر این نکته تأکید دارد که قانونمندی جهان امکان شناخت، برنامه‌ریزی و عمل عقلانی را فراهم می‌آورد (10). از این مبنا می‌توان مؤلفه‌هایی مانند نظم، برنامه‌ریزی، توجه به رابطه علت و معلول، تلاش مستمر، استفاده از علم و مسئولیت نسبت به پیامد رفتار را استنتاج کرد. توکل در چنین دستگاهی جایگزین کوشش نیست، بلکه کوشش در چارچوب اعتماد به خداوند معنا می‌یابد. بدین ترتیب، سبک زندگی توحیدی با تنبلی، بی‌برنامگی و نسبت دادن هر رخداد به عوامل غیرعقلانی سازگار نیست.

جهان قرآنی همچنین هدفمند است. آفرینش بازیچه و عبث معرفی نمی‌شود و زندگی انسان در آن دارای غایت است. این نگاه، مفهوم «معناداری زندگی» را از سطح احساس شخصی فراتر می‌برد و آن را در ساختار هستی جای می‌دهد. در آثار تفسیری، نفی عبث‌بودن آفرینش با مسئولیت اخلاقی و معاد ارتباط داده شده است (20). اگر زندگی صحنه‌ای هدفمند باشد، زمان، استعداد، فرصت، مال و قدرت نیز ارزش ابزاری پیدا می‌کنند و شیوه استفاده از آنها باید در نسبت با غایت سنجیده شود. از این مبنا، هدفمندی، دوراندیشی، خودارزیابی و پرهیز از پوچ‌گرایی به‌عنوان مؤلفه‌های سبک زندگی قابل استنتاج‌اند. انسان در چنین الگویی تنها برای افزایش تجربه لذت یا مصرف بیشتر زندگی نمی‌کند، بلکه کیفیت عمل و جهت آن اهمیت بنیادی پیدا می‌کند.

پیوند جهان‌شناسی قرآنی با معاد نیز ساختار سبک زندگی را دگرگون می‌کند. واقعیت هستی در قرآن به جهان محسوس محدود نیست و ایمان به غیب و حیات پس از مرگ جزء عناصر بنیادین جهان‌بینی دینی است. در المیزان، معاد نه آموزه‌ای حاشیه‌ای، بلکه یکی از پایه‌های نظام اخلاقی قرآن است، زیرا مسئولیت و حسابرسی اعمال بدون آن معنای متفاوتی می‌یابد (6). پذیرش حیات اخروی به معنای نفی دنیا نیست، بلکه دنیا را از غایت نهایی به مرحله‌ای از حرکت انسان تبدیل می‌کند. در نتیجه، «آخرتمحوری» به عنوان یکی از مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی شکل می‌گیرد؛ یعنی تصمیم‌های دنیوی با پیامد پایدار آنها سنجیده می‌شوند. این جهت‌گیری می‌تواند در پرهیز از سود نامشروع، کنترل لذت‌های آسیب‌زا، وفاداری به تعهد و ترجیح خیر بلندمدت بر منفعت فوری نمود پیدا کند.

در همین چارچوب، نگاه اسلام به دنیا نگاه نفی مطلق بهره‌مندی مادی نیست. قرآن نعمت‌های مادی را به رسمیت می‌شناسد، اما وابستگی افراطی به آنها را نقد می‌کند. از این جهت، سبک زندگی اسلامی میان دنیاگریزی و دنیاپرستی راهی میانه پیشنهاد می‌کند. در آثار اخلاقی اسلامی نیز ارزش امور مادی تابع نحوه استفاده از آنها در مسیر کمال انسان دانسته شده است (21). بنابراین، اعتدال، قناعت، استفاده مسئولانه، کسب مشروع و عدم وابستگی افراطی به ثروت را می‌توان از این مبنا استنتاج کرد. «زهد» در چنین برداشتی به معنای ترک فعالیت اقتصادی یا محروم ساختن خود از امکانات مشروع نیست، بلکه آزادی درونی از سلطه مال و لذت است.

عنصر دیگر جهان‌شناسی قرآن، امکان شناخت طبیعت و دعوت به تأمل در آن است. آیات آفاقی به منزله نشانه‌هایی برای شناخت نظم، حکمت و قدرت الهی معرفی می‌شوند. از این نگاه، علم و مشاهده جهان نه رقیب ایمان، بلکه یکی از راه‌های تعمیق فهم انسان از خلقت‌اند. در پژوهش‌های مربوط به مبانی سبک زندگی اسلامی–ایرانی نیز علم و سلامت و توجه مسئولانه به جهان از مؤلفه‌های مرتبط با مبانی معرفتی و هستی‌شناختی دانسته شده‌اند (11). بنابراین، پژوهش، یادگیری، مشاهده دقیق، استفاده عاقلانه از فناوری و آبادانی محیط زندگی می‌توانند صورت‌های عملی این مبنا باشند. چنین رویکردی از یک سو با خرافه‌گرایی و نفی علم فاصله دارد و از سوی دیگر، علم را از مسئولیت اخلاقی جدا نمی‌کند.

جهان مادی در عین برخورداری از نظم، محدودیت و تزاحم نیز دارد. انسان در زندگی با کمبود منابع، رنج، بیماری، فقدان، تعارض منافع و ناکامی مواجه می‌شود. در چارچوب قرآنی، وجود چنین شرایطی به نفی معنا نمی‌انجامد، بلکه صبر، استقامت و آزمون اخلاقی را مطرح می‌کند. در سنت اخلاق اسلامی، صبر نه انفعال، بلکه حفظ جهت صحیح در شرایط دشوار است (26). از این مبنا می‌توان تاب‌آوری، تحمل دشواری، پرهیز از شتاب‌زدگی، استمرار در تلاش و اولویت‌بندی را به عنوان مؤلفه‌های سبک زندگی استنتاج کرد. انسانی که جهان را فاقد هرگونه دشواری تصور کند، در مواجهه با ناکامی ممکن است کل نظام معنایی خود را از دست بدهد، در حالی که جهان‌شناسی قرآنی محدودیت را بخشی از وضعیت آزمون انسان می‌داند.

در کنار جهان‌شناسی، انسان‌شناسی قرآن دومین پایه مهم سبک زندگی است. قرآن انسان را موجودی تک‌بعدی معرفی نمی‌کند. او دارای ساحت جسمانی است، نیازهای مادی و طبیعی دارد و در عین حال، ظرفیت‌های روحانی و معنوی نیز در وجود او قرار دارد. این انسان‌شناسی، تقابل ساده میان بدن و روح را نمی‌پذیرد؛ بلکه تنظیم متعادل نیازهای هر دو ساحت را ضروری می‌داند. فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی بر جامعیت انسان و ضرورت توجه همزمان به ساحت‌های گوناگون وجودی او تأکید دارد (10). از این مبنا، توجه به سلامت جسم، تغذیه، استراحت و نیازهای طبیعی در کنار عبادت، اخلاق، معرفت و رشد معنوی استنتاج می‌شود. سبک زندگی اسلامی نمی‌تواند جسم را نادیده بگیرد، همان‌گونه که نمی‌تواند انسان را به بدن و لذت مادی فروبکاهد.

اختیار یکی از مهم‌ترین مبانی انسان‌شناختی قرآن است. انسان قادر به انتخاب میان مسیرهای متفاوت است و همین اختیار اساس مسئولیت اخلاقی او را تشکیل می‌دهد. اگر رفتار انسان کاملاً جبری بود، امر و نهی، پاداش و مجازات و مسئولیت اخلاقی معنای خود را از دست می‌داد. فلسفه اخلاق

اسلامی نیز مسئولیت را در پیوند با آگاهی و اختیار تحلیل می‌کند (21). از این مبنا، مؤلفه «انتخاب مسئولانه» شکل می‌گیرد. فرد در سبک زندگی اسلامی نمی‌تواند رفتار خود را کاملاً به فشار محیط، عادت جمعی یا تمایل درونی نسبت دهد، بلکه باید قدرت داوری و انتخاب را به کار گیرد. این مؤلفه در کنترل مصرف، روابط، انتخاب شغل، استفاده از رسانه، رفتار خانوادگی و مشارکت اجتماعی کاربرد دارد.

عقل نیز در انسان‌شناسی قرآنی جایگاهی بنیادین دارد. قرآن انسان را بارها به تعقل و سنجش دعوت می‌کند و کسانی را که بدون تأمل از سنت‌های نادرست پیروی می‌کنند، مورد انتقاد قرار می‌دهد. ازاین‌رو، «خردورزی» فقط یک مؤلفه معرفتی نیست، بلکه بخشی از شیوه زیست است. در تبیین فلسفه اسلامی، عقل نقش اساسی در تشخیص روابط، ارزیابی مقدمات و فهم بسیاری از ارزش‌ها دارد (9). استقلال فکری، پرسشگری، سنجش اطلاعات و تصمیم‌گیری مبتنی بر دلیل از پیامدهای عملی این مبنا هستند. چنین رویکردی به‌ویژه در جامعه معاصر که فرد با حجم وسیعی از اطلاعات، تبلیغات و الگوهای سبک زندگی مواجه است، اهمیت مضاعف دارد.

فطرت نیز یکی دیگر از ویژگی‌های انسان در قرآن است. انسان دارای گرایش‌هایی به حقیقت، خیر و خداشناسی است، اما این ظرفیت‌ها می‌توانند تحت تأثیر محیط، عادت و تمایلات دیگر تضعیف شوند. در منابع اسلامی، فطرت به عنوان یکی از پایه‌های امکان هدایت مطرح شده است (3). از این مبنا، «خودشناسی»، «مراقبت از گرایش‌ها» و «پاسخ به نیازهای معنوی» به‌عنوان مؤلفه‌های سبک زندگی قابل استخراج‌اند. سبک زندگی مطلوب باید شرایطی فراهم کند که گرایش‌های متعالی انسان فرصت ظهور پیدا کنند و فرد در چرخه‌ای از مصرف، هیجان و رقابت اجتماعی محصور نشود. قرآن در کنار بیان ظرفیت‌های مثبت انسان، ضعف‌ها و تمایلات ناسازگار او را نیز نادیده نمی‌گیرد. انسان می‌تواند دچار حرص، شتاب‌زدگی، خودخواهی، غفلت و پیروی از شهوت شود. بنابراین، سبک زندگی اسلامی بر خوش‌بینی ساده‌انگارانه به تمایلات طبیعی استوار نیست. «خودکنترلی» و «تزکیه» از این واقع‌بینی انسان‌شناختی ناشی می‌شوند. در سنت حدیثی، جهاد با نفس و مراقبت اخلاقی جزء عناصر اصلی سلوک دینی است (26). از این رو، تنظیم هیجان، کنترل خشم، مدیریت میل و تمرین عادت‌های اخلاقی بخشی از الگوی زیست دینی‌اند. پژوهش‌های کاربردی نیز نشان داده‌اند که برنامه‌های مبتنی بر سبک زندگی و تنظیم هیجان می‌توانند با مدیریت بهتر هیجان همراه باشند (16)، هرچند مبنای فلسفی این مؤلفه در نگاه قرآنی بسیار گسترده‌تر از یک پیامد روان‌شناختی است.

کرامت انسان از بنیادی‌ترین اصول انسان‌شناختی قرآن است. انسان صرف‌نظر از موقعیت اقتصادی و اجتماعی، برخوردار از شأنی است که اجازه نمی‌دهد به ابزار صرف تبدیل شود. در عین حال، قرآن میان کرامت عمومی انسان و مراتب اکتسابی فضیلت تمایز برقرار می‌کند و تقوا را معیار ارزش معنوی می‌شمارد. از این مبنا، احترام به خود و دیگران، پرهیز از تحقیر، نفی تبعیض ناروا، رعایت حقوق و حفظ حرمت روابط انسانی استنتاج می‌شود. اخلاق اسلامی نیز ارزش انسان را صرفاً با دارایی، قدرت یا شهرت نمی‌سنجد (24). در سبک زندگی اسلامی–ایرانی، کرامت باید در محیط خانواده، آموزش، کار، مدیریت، رسانه و روابط اجتماعی حضور داشته باشد و نباید به شعار محدود شود.

وحدت منشأ انسانی نیز به مسئولیت اجتماعی و عدالت دلالت دارد. تفاوت قومی، زبانی، طبقاتی یا فرهنگی نمی‌تواند مبنای نفی شأن انسان باشد. بر این اساس، سبک زندگی اسلامی از خودمحوری فردی عبور می‌کند و نسبت انسان با جامعه را در قالب تعاون، عدالت و خیرخواهی سامان می‌دهد. مطالعات جدید سبک زندگی اسلامی دانش‌آموزان نیز بر اهمیت تعامل اجتماعی و چارچوب‌های ارزشی مشترک در تقویت این سبک تأکید کرده‌اند (15). بنابراین، همیاری، رعایت حقوق دیگران، مسئولیت نسبت به آسیب‌پذیران و مشارکت در خیر عمومی از پیامدهای انسان‌شناختی این الگو هستند.

در نهایت، انسان در قرآن موجودی کمال‌جو و قابل تربیت است. اگر شخصیت انسان کاملاً ثابت و تغییرناپذیر بود، دعوت به توبه، تزکیه، تعلیم و اصلاح بی‌معنا می‌شد. امکان تغییر به این معناست که سبک زندگی نیز قابل نقد و بازسازی است. عادت‌های ناسازگار با مبانی اسلامی را نمی‌توان

به صرف رایج بودن یا تاریخی بودن توجیه کرد. از سوی دیگر، تحول پایدار نیازمند تغییر همزمان در بینش، گرایش و رفتار است. از این منظر، مؤلفه‌هایی مانند خودارزیابی، اصلاح مستمر، یادگیری، توبه، امید و تلاش برای کمال در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند. برآیند مبانی جهان‌شناختی و انسان‌شناختی، الگویی از زندگی را شکل می‌دهد که توحیدی، هدفمند، قانون‌مدار، مسئولانه، متعادل، کرامت‌محور، عقلانی و کمال‌جوست.

مبانی معرفت‌شناختی، ارزش‌شناختی و دین‌شناختی و صورت‌بندی مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی–ایرانی

سبک زندگی تنها تابع آن نیست که انسان چه چیزی را واقعیت می‌داند؛ بلکه به این پرسش نیز وابسته است که چگونه به معرفت دست می‌یابد و کدام منبع شناخت را معتبر می‌شمارد. مبانی معرفت‌شناختی قرآن از این جهت نقشی مستقیم در زندگی دارند. در منظومه قرآنی، انسان موجودی قادر به شناخت است و جهان نیز تا حدی برای او قابل فهم است. قرآن امکان معرفت را مفروض می‌گیرد و مخاطب را به مشاهده، شنیدن، تفکر، تعقل، تدبر و مقایسه دعوت می‌کند. از این رو، شکاکیت مطلق و نفی امکان دسترسی به حقیقت با ساختار دعوت قرآنی سازگار نیست. در فلسفه اسلامی نیز معرفت با حقیقت وجودی انسان مرتبط دانسته شده و عقل و ادراک در کمال او نقش دارند (18). پیامد این مبنا در سبک زندگی، حقیقت‌جویی است؛ یعنی فرد نباید صرفاً به آنچه مطابق میل، منفعت یا عادت اوست بسنده کند، بلکه باید برای شناخت درست واقعیت تلاش کند. حس یکی از مجاری شناخت است. قرآن انسان را به مشاهده آسمان، زمین، تاریخ، طبیعت و سرنوشت جوامع دعوت می‌کند. این دعوت نشان می‌دهد که تجربه و مشاهده در نظام معرفتی اسلام اعتبار دارند. با این حال، حس یگانه منبع شناخت نیست. عقل امکان تحلیل، استدلال، تعمیم و داوری را فراهم می‌کند و انسان از طریق آن می‌تواند از داده‌های جزئی فراتر رود. در فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی نیز عقل و تجربه هر دو در فرایند شناخت و تربیت اهمیت دارند (9). بنابراین، سبک زندگی اسلامی با علم‌گریزی سازگار نیست. «علم‌آموزی»، «تفکر انتقادی»، «مشاهده دقیق» و «تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد» از دلالت‌های این مبنا هستند.

در کنار حس و عقل، قرآن از قلب نیز سخن می‌گوید؛ اما قلب در ادبیات قرآنی تنها مرکز عاطفه نیست، بلکه به ادراک، فهم و پذیرش حقیقت ارتباط دارد. این امر نشان می‌دهد که معرفت انسانی صرفاً فرایندی مکانیکی و بی‌ارتباط با اخلاق نیست. ممکن است فرد داده‌ای را در اختیار داشته باشد، اما به دلیل تعصب، منفعت‌طلبی یا غرور از پذیرش نتیجه آن خودداری کند. بنابراین، «پاکی انگیزه معرفتی» و «پرهیز از تعصب» نیز جزئی از سبک زندگی معرفتی محسوب می‌شوند. پژوهش درباره ارتباط درونی انسان با قرآن نیز نشان داده است که رابطه قرآنی دارای ابعاد معرفتی عقلی، معرفتی قلبی و عاطفی است و نمی‌توان آن را به قرائت ظاهری محدود کرد (13). نتیجه عملی چنین تلقی‌ای آن است که مطالعه قرآن باید با فهم، تدبر و آمادگی اخلاقی برای پذیرش دلالت‌های آن همراه باشد.

وحی در این ساختار، منبعی معرفتی با جایگاه ویژه است. عقل می‌تواند بسیاری از حقایق و ارزش‌ها را دریابد، اما در منطق دینی، همه ابعاد غایت نهایی و راه هدایت به توان طبیعی انسان واگذار نشده است. وحی اطلاعات و هدایتی را در اختیار انسان قرار می‌دهد که نقش تعیین‌کننده‌ای در شناخت خدا، معاد، عبادت و ساختار ارزش‌های دینی دارد. تمایز وحی از الهام و تجربه‌های شخصی برای حفظ این جایگاه ضروری است؛ زیرا وحی نبوی دارای ویژگی‌هایی است که آن را از دریافت‌های فردی جدا می‌کند (19). بنابراین، در سبک زندگی اسلامی، عقل و وحی در تقابل ساده با یکدیگر قرار نمی‌گیرند. عقل ابزار فهم و استدلال است و وحی افق و معیار هدایتی را فراهم می‌کند.

ترکیب عقل و وحی به مؤلفه «بصیرت» می‌انجامد. بصیرت به معنای توانایی تشخیص موقعیت، تمایز حق از باطل و پرهیز از تصمیم‌گیری سطحی است. در جهان معاصر، این مؤلفه برای مواجهه با رسانه، تبلیغات، شبکه‌های اجتماعی و الگوهای مصرف اهمیت ویژه دارد. فردی که هر پیام پرطرفدار را بدون ارزیابی می‌پذیرد، از استقلال معرفتی فاصله می‌گیرد. قرآن پیروی بدون دلیل از گذشتگان یا اکثریت را در مواردی نقد می‌کند

و این نقد می‌تواند به ضرورت «پرهیز از تقلید کورکورانه» دلالت داشته باشد. در منابع مربوط به سبک زندگی اسلامی نیز استقلال فکری و انتخاب آگاهانه به‌عنوان بخش‌هایی از زیست مطلوب مطرح شده‌اند (3). بنابراین، سبک زندگی اسلامی باید انسان را از مصرف‌کننده منفعل اطلاعات به فاعل سنجشگر تبدیل کند.

علم‌آموزی نیز در این الگو ارزش صرفاً ابزاری ندارد. علم اگرچه برای رفاه، اقتصاد و فناوری ضروری است، اما در منظومه قرآنی با شناخت آیات الهی و آبادانی مسئولانه جهان پیوند می‌یابد. ارزش علم در گرو جهت آن نیز هست؛ یعنی دانشی که برای ظلم، فریب یا تخریب به کار رود، صرفاً به دلیل پیچیدگی فنی ارزش اخلاقی مثبت پیدا نمی‌کند. از این رو، «علم مسئولانه» و «کاربرد اخلاقی دانش» مؤلفه‌های مکمل علم‌آموزی‌اند. این برداشت با مطالعات جدید سبک زندگی اسلامی—ایرانی که به ارتباط سلامت، معنویت و عقلانیت توجه کرده‌اند همسو است (11).

پس از معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی تعیین می‌کند که انسان چه چیزی را مطلوب بداند. هر سبک زندگی دارای سلسله‌مراتبی از ارزش‌هاست، حتی اگر این سلسله‌مراتب صریح بیان نشود. در برخی الگوها، لذت، ثروت یا منزلت اجتماعی ممکن است معیار اصلی موفقیت تلقی شوند. در نظام اخلاق اسلامی، ارزش نهایی با کمال حقیقی انسان ارتباط دارد و ارزش‌های دیگر در نسبت با آن سنجیده می‌شوند (21). این امر مانع از آن می‌شود که مطلوبیت فوری یا رضایت شخصی به‌تنهایی معیار اخلاقی رفتار باشد. ممکن است رفتاری سودآور یا لذت‌بخش باشد، اما اگر با عدالت، کرامت یا رشد معنوی ناسازگار باشد، در نظام اسلامی مطلوب نهایی محسوب نمی‌شود.

در رأس نظام ارزش‌های قرآنی، قرب الهی قرار دارد. قرب در اینجا فاصله مکانی نیست، بلکه بیانگر مرتبه‌ای از کمال و جهت‌گیری وجودی انسان است. عبادت، اخلاق، علم، خدمت اجتماعی و استفاده از نعمت‌های مادی هنگامی در یک منظومه واحد قرار می‌گیرند که همگی بتوانند در مسیر کمال الهی انسان معنا پیدا کنند. مفهوم حیات طیبه نیز می‌تواند صورت جامع چنین زندگی‌ای تلقی شود. پژوهش‌های جدید درباره الگوی اسلامی—ایرانی، حیات طیبه را نقطه اتصال سلامت، معنویت، اخلاق، روابط و زندگی متوازن دانسته‌اند (12). از این رو، مؤلفه «تقرب‌جویی» یا «جهت‌گیری الهی» سطحی فراتر از انجام اعمال عبادی خاص دارد و معیار جهت کل زندگی است.

عبودیت یکی دیگر از مؤلفه‌های ارزش‌شناختی و دین‌شناختی است. عبودیت در معنای جامع آن، پذیرش ربوبیت خداوند و تنظیم اراده انسان در نسبت با هدایت الهی است. چنین مفهومی مانع از دوگانگی میان عبادت رسمی و رفتار اجتماعی می‌شود. اگر فرد در عبادت به خداوند اظهار بندگی کند، اما در تجارت به فریب، در خانواده به ظلم یا در مصرف به اسراف متوسل شود، انسجام سبک زندگی از بین می‌رود. منابع اخلاق و آداب اسلامی نیز بر پیوستگی میان مناسک دینی و رفتار روزانه تأکید می‌کنند (4). بنابراین، عبودیت را می‌توان اصل سازمان‌دهنده‌ای دانست که اخلاق، قانون‌مداری و مسئولیت را به ایمان پیوند می‌دهد.

عدالت در نظام ارزش‌های قرآن جایگاهی مرکزی دارد. عدالت نه فقط یک فضیلت حکومتی، بلکه معیار تعامل فردی و اجتماعی است. عدالت در خانواده، معامله، داوری، توزیع فرصت، رفتار با مخالف و استفاده از منابع قابل طرح است. از این مبنا، «عدالت‌خواهی» و «حق‌مداری» در سبک زندگی اسلامی—ایرانی استنتاج می‌شوند. در اخلاق اسلامی، رعایت حق دیگران بخشی از کمال اخلاقی انسان است و فضیلت را نمی‌توان به مناسک فردی محدود کرد (24). عدالت همچنین با کرامت انسان پیوند دارد؛ زیرا احترام واقعی به کرامت بدون رعایت حقوق ممکن نیست.

اخلاق‌مداری نیز مؤلفه‌ای مستقل اما مرتبط با عدالت است. صداقت، امانت، وفاداری، عفت، احسان، حلم و گذشت مجموعه‌ای از فضایل‌اند که کیفیت روابط انسان را تعیین می‌کنند. سبک زندگی اگر تنها به ظاهر رفتارهای فرهنگی محدود شود، ممکن است شخص همه نمادهای دینی را رعایت کند، اما در روابط انسانی فاقد صدق و امانت باشد. از این رو، «اخلاق‌مداری» باید در مرکز الگوی سبک زندگی قرار گیرد. در الگوی

سعادت‌آمیز قرآنی نیز مؤلفه‌های اعتقادی بدون مؤلفه‌های اخلاقی و رفتاری کامل تلقی نمی‌شوند (14). این پیوند نشان می‌دهد که ایمان در سبک زندگی باید قابلیت ترجمه شدن به صفات و کنش‌های اخلاقی را داشته باشد.

اعتدال نیز از نظام ارزش‌های قرآنی قابل استنتاج است. تمایلات طبیعی انسان نفی نمی‌شوند، اما باید در چارچوبی متوازن ارضا شوند. افراط در مصرف، کار، تفریح، خوراک یا حتی برخی فعالیت‌های ظاهراً مطلوب می‌تواند سایر ابعاد زندگی را مختل کند. مطالعات سبک زندگی سالم اسلامی–ایرانی نیز بر توازن میان ابعاد مادی، معنوی، فردی و اجتماعی تأکید دارند (12). بنابراین، اعتدال نه به معنای میانه عددی در همه امور، بلکه به معنای قرار گرفتن هر نیاز در جایگاه متناسب با غایت زندگی است. در این چارچوب، سلامت بدن، خانواده، کار، عبادت، دانش و مشارکت اجتماعی باید به گونه‌ای تنظیم شوند که یکی از آنها سایر ساحت‌ها را نابود نکند.

دین‌شناسی، پنجمین مبنای فلسفی این الگوست. نخستین ویژگی دین اسلام در این چارچوب، جامعیت هدایتی آن است. جامعیت به این معنا نیست که قرآن جزئیات فنی همه پدیده‌های جدید را بیان کرده است، بلکه بدین معناست که اصول و جهت‌گیری‌هایی برای هدایت حوزه‌های اساسی زندگی ارائه می‌دهد. آثار مرتبط با سبک زندگی اسلامی نیز بر همین ظرفیت گسترده هدایتی اسلام در حوزه آداب فردی و اجتماعی تأکید دارند (4). بر این اساس، دین نمی‌تواند به حوزه خصوصی یا مناسک محدود شود؛ زیرا ارزش‌ها و قواعد آن درباره خانواده، عدالت، اقتصاد، اخلاق و جامعه نیز دلالت دارند.

خاتمیت نیز در فهم نقش دین اهمیت دارد. اگر اسلام دین خاتم تلقی شود، باید ظرفیت هدایت انسان در شرایط متغیر تاریخی را داشته باشد. این امر ضرورت تمایز میان اصول ثابت و صورت‌های متغیر تحقق آنها را آشکار می‌کند. سبک زندگی اسلامی–ایرانی دقیقاً در این نقطه شکل می‌گیرد: اصول بنیادین از وحی اخذ می‌شوند، اما صورت عینی آنها باید با توجه به وضعیت زمان و مکان تنظیم شود. ازاین‌رو، پایبندی به دین الزاماً به معنای بازتولید تمام اشکال تاریخی زندگی در گذشته نیست. آنچه اهمیت دارد حفظ جهت توحیدی، ارزش‌ها و حدود هنجاری در شرایط جدید است.

عقلانی بودن دین نیز به این پویایی کمک می‌کند. عقل در فهم متن، تشخیص مصداق، سنجش پیامد و انتخاب ابزار نقش دارد. از این رو، سبک زندگی دینی نباید با تعطیل عقل یا پذیرش هر ادعای منتسب به دین همراه شود. پژوهش‌های فلسفه تربیت اسلامی بر تعامل عقل و وحی در هدایت تأکید دارند (9). این تعامل امکان می‌دهد که انسان مسلمان با مسائل جدید مانند فناوری دیجیتال، محیط زیست، الگوهای جدید اشتغال و تحولات خانواده مواجه شود، بدون آنکه یا از اصول دینی دست بکشد یا شکل‌های تاریخی را بدون تحلیل به زمان جدید منتقل کند.

پویایی اسلام همچنین با اجتهاد و قابلیت تطبیق اصول بر موقعیت‌های تازه ارتباط دارد. در سطح سبک زندگی، این ویژگی مانع از آن می‌شود که «اسلامی بودن» با سکون اجتماعی یکی دانسته شود. پیشرفت علمی، توسعه فناوری، بهبود سلامت، ارتقای آموزش و سازمان‌دهی کارآمد اجتماعی می‌توانند در چارچوب ارزش‌های اسلامی معنا پیدا کنند. از این مبنا، مؤلفه «پیشرفت متوازن» قابل استنتاج است. پیشرفت هنگامی مطلوب است که فقط افزایش مصرف یا قدرت فنی نباشد، بلکه همزمان کرامت، عدالت، اخلاق، محیط زیست و رشد معنوی را در نظر گیرد. این برداشت با مفهوم حیات طیبه که در پژوهش‌های سبک زندگی اسلامی–ایرانی مطرح شده است هم‌جهت است (12).

هدایت‌پذیری از دیگر مؤلفه‌های دین‌شناختی است. اگر دین منبع هدایت باشد، انسان باید آمادگی اصلاح رفتار خود براساس آن را داشته باشد. این امر با گزینش صرفاً سلیقه‌ای از دین متفاوت است. فرد نمی‌تواند فقط آن بخش از آموزه‌ها را که با ترجیحات موجود او هماهنگ است بپذیرد و سایر اصول را بدون استدلال کنار بگذارد. ارتباط درونی با قرآن نیز زمانی معنا پیدا می‌کند که فهم آیات به تحول نگرش و رفتار منجر شود (13). بنابراین، «التزام عملی» جزئی از سبک زندگی است و دین‌داری صرفاً در سطح هویت اسمی باقی نمی‌ماند.

ولایت‌پذیری را نیز می‌توان در امتداد این ساختار دینی مطرح کرد. در منابع روایی شیعه، هدایت دینی و معرفت اهل‌بیت جایگاهی محوری دارند (27). ولایت در سطح سبک زندگی می‌تواند به معنای پذیرش مرجعیت هدایتی مشروع و پیوند فرد با سنت تفسیری و اخلاقی اهل‌بیت فهم شود. این مؤلفه، اگر به صورت صحیح تبیین شود، با عقلانیت تعارض ندارد، زیرا پذیرش مرجعیت دینی نیز نیازمند فهم، استدلال و تمایز میان اصل دین و برداشت‌های غیرمعتبر است. در منابع حدیثی نیز علم، اطاعت و اخلاق در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند (26).

هویت توحیدی حاصل ترکیب مبانی یادشده است. فرد مسلمان خود را صرفاً بر اساس قومیت، شغل، مصرف یا منزلت اقتصادی تعریف نمی‌کند، بلکه نسبت او با خداوند و غایت زندگی بخشی بنیادین از خودفهمی اوست. وصف «ایرانی» نیز در این سطح، هویت توحیدی را در بستر میراث تاریخی و فرهنگی ایران صورت‌بندی می‌کند. پژوهش درباره تلفیق سبک زندگی اسلامی و ایرانی نشان می‌دهد که بینش‌ها، گرایش‌ها و رفتارها از طریق عوامل زمینه‌ای با یکدیگر پیوند می‌یابند (8). بر این اساس، هویت اسلامی–ایرانی نه جمع مکانیکی دو مجموعه مستقل، بلکه فرآیندی است که در آن ارزش‌های اسلامی در زبان، هنر، خانواده، مناسبات اجتماعی و تجربه تاریخی ایران تجسم می‌یابند.

خانواده‌گرایی نیز از تلاقی انسان‌شناسی، ارزش‌شناسی و دین‌شناسی حاصل می‌شود. انسان در قرآن موجودی صرفاً منفرد نیست، بلکه در شبکه‌ای از روابط مسئولانه زندگی می‌کند. خانواده بستر محبت، تربیت، مسئولیت و انتقال ارزش‌هاست. سبک زندگی اسلامی نمی‌تواند موفقیت فردی را به قیمت فروپاشی پیوندهای خانوادگی تعریف کند. مطالعات مربوط به سبک زندگی و دین نیز نقش روابط اجتماعی و شبکه‌های حمایتی را در تجربه زندگی دینی برجسته کرده‌اند (17). بنابراین، حفظ رابطه، مسئولیت متقابل، احترام، تربیت اخلاقی فرزندان و تعادل میان کار و خانواده از دلالت‌های عملی این مؤلفه‌اند.

مسئولیت اجتماعی نیز در همین چارچوب قرار می‌گیرد. اسلام فرد را در برابر خیر عمومی بی‌تفاوت نمی‌گذارد. عدالت، تعاون، امر اخلاقی و مسئولیت در برابر آسیب اجتماعی نشان می‌دهند که سبک زندگی دینی نمی‌تواند کاملاً خصوصی باشد. فراترکیب مؤلفه‌های تقویت سبک زندگی اسلامی در محیط آموزشی نیز بر نقش مدیریت، روابط اجتماعی و فضای ارزشی جمعی تأکید دارد (15). بنابراین، مشارکت سازنده، رعایت حقوق عمومی، حفظ اموال عمومی، حمایت از نیازمندان و حساسیت نسبت به فساد از ساحت اجتماعی سبک زندگی‌اند.

کار و تلاش نیز در این منظومه معنای اخلاقی پیدا می‌کنند. از یک سو، جهان قانونمند است و دستیابی به نتیجه نیازمند کوشش است؛ از سوی دیگر، انسان مسئول آبادانی و استفاده صحیح از توانایی‌های خویش است. در نتیجه، «کار مسئولانه»، «کیفیت‌گرایی»، «کسب مشروع» و «پرهیز از اتکای انگلی» از مؤلفه‌های قابل استنتاج‌اند. باور به رزاقیت الهی با ترک کوشش برابر نیست، بلکه می‌تواند اضطراب افراطی نسبت به رزق را کاهش دهد و همزمان انسان را از کسب نامشروع بازدارد. ارزش عمل در سنت اسلامی به نیت و کیفیت آن نیز وابسته است (26). بنابراین، سبک زندگی کاری مطلوب ترکیبی از تلاش، صداقت، مهارت، توکل و رعایت حق دیگران است.

مصرف در این مدل نیز تابع نظام ارزش‌هاست. فرد حق بهره‌مندی از نعمت دارد، اما مصرف نباید به هویت اصلی او تبدیل شود. اسراف، چشم‌وهم‌چشمی، تجمل‌گرایی افراطی و وابستگی منزلت اجتماعی به نمایش مصرف با اعتدال و کرامت ناسازگارند. ادبیات سبک زندگی اسلامی بر مدیریت مصرف و رعایت حد اعتدال تأکید کرده است (3). در بستر ایرانی، این مؤلفه می‌تواند با تقویت الگوهای مصرف مسئولانه، حمایت از تولید سالم، پرهیز از اتلاف منابع و حفظ محیط زیست صورت عینی پیدا کند.

در نهایت، مجموعه مبانی معرفت‌شناختی، ارزش‌شناختی و دین‌شناختی نشان می‌دهد که مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی–ایرانی را نمی‌توان به یک فهرست بسته از رفتارهای جزئی تقلیل داد. مهم‌تر از مصداق‌های متغیر، اصول سازمان‌دهنده‌ای هستند که انتخاب مصداق را ممکن می‌کنند. حقیقت‌جویی، علم‌آموزی، خردورزی، بصیرت، هدایت‌پذیری، عبودیت، عدالت، اخلاق‌مداری، اعتدال، خانواده‌گرایی، مسئولیت اجتماعی، کار

شایسته، پیشرفت متوازن، ولایت‌پذیری و هویت توحیدی در ارتباط با یکدیگر شبکه‌ای را شکل می‌دهند که غایت آن حیات طیبه است. چنین الگویی هم قابلیت حفظ اصول ثابت را دارد و هم می‌تواند در برابر مسائل نو انعطاف نشان دهد؛ زیرا رفتارها از مبانی عمیق‌تر استخراج می‌شوند و نه از تقلید صوری از یک دوره تاریخی خاص.

نتیجه‌گیری

تبیین فلسفی سبک زندگی اسلامی—ایرانی نشان می‌دهد که این مفهوم را نمی‌توان به مجموعه‌ای از عادت‌ها، آداب ظاهری، الگوهای مصرف یا توصیه‌های اخلاقی پراکنده فروکاست. سبک زندگی زمانی به یک الگوی منسجم تبدیل می‌شود که رفتارهای جزئی در نسبت با تصویری بنیادی از هستی، انسان، معرفت، ارزش و دین فهم شوند. در این چارچوب، تفاوت میان دو سبک زندگی صرفاً در تفاوت پوشش، خوراک، تفریح یا الگوی مصرف نیست، بلکه در نظام معنایی‌ای است که به این رفتارها جهت می‌دهد. از این جهت، بازسازی سبک زندگی اسلامی—ایرانی باید از مبانی آغاز شود و سپس به اصول و رفتارهای عینی برسد.

در سطح جهان‌شناختی، قرآن جهانی مخلوق، وابسته به خداوند، هدفمند، قانونمند و برخوردار از مراتب غیب و شهود ترسیم می‌کند. این تصویر، انسان را از نگاه تصادفی و بی‌غایت به زندگی دور می‌سازد و خدامحوری، هدفمندی، مسئولیت، نظم، برنامه‌ریزی، اعتدال در استفاده از منابع، توجه به آخرت و معنا دادن به دشواری‌های زندگی را تقویت می‌کند. دنیا در این منظومه نه شر مطلق و نه غایت نهایی است؛ بلکه عرصه‌ای برای عمل، رشد، آزمون و آبادانی مسئولانه است. همین نگاه امکان جمع میان بهره‌مندی از نعمت‌های مادی و عدم وابستگی افراطی به آنها را فراهم می‌کند.

در سطح انسان‌شناختی، انسان موجودی دوساحتی، عاقل، مختار، مسئول، فطرت‌مند، کرامتمند و کمال‌جوست. این مبنا اجازه نمی‌دهد سبک زندگی اسلامی به ریاضت جسمانی، مادی‌گرایی، جبرگرایی یا جمع‌گرایی افراطی فروکاسته شود. بدن و روح هر دو نیازمند توجه‌اند، اما نیازهای انسان باید در یک سلسله‌مراتب متناسب با غایت او سامان یابند. اختیار، مسئولیت فرد را در برابر انتخاب‌های روزمره برجسته می‌کند و عقل او را به تصمیم‌گیری سنجیده فرامی‌خواند. کرامت نیز رابطه فرد با خود و دیگران را تنظیم می‌کند و عدالت، احترام، نفی تحقیر و رعایت حقوق را به جزء جدایی‌ناپذیر زندگی دینی تبدیل می‌سازد.

در سطح معرفت‌شناختی، امکان شناخت حقیقت پذیرفته می‌شود و حس، عقل، قلب و وحی در سطوح متفاوت معرفتی نقش دارند. نتیجه عملی این مبنا آن است که زندگی اسلامی نمی‌تواند بر جهل، خرافه، تقلید کورکورانه یا بی‌تفاوتی نسبت به حقیقت بنا شود. علم‌آموزی، پرسشگری، تدبر، سنجش اطلاعات، بصیرت و اصلاح باورها از لوازم این الگو هستند. وحی نیز افق هدایتی را فراهم می‌کند و عقل و تجربه در فهم موقعیت‌ها و تعیین شیوه‌های مناسب تحقق ارزش‌ها نقش دارند. بنابراین، تعارض‌سازی مطلق میان عقل و دین با این ساختار سازگار نیست.

در سطح ارزش‌شناختی، رفتار انسان بر اساس سلسله‌مراتب ارزش‌ها معنا پیدا می‌کند. لذت، ثروت، قدرت، رفاه و منزلت می‌توانند مطلوب باشند، اما ارزش نهایی و مستقل نیستند. ارزش آنها به جایگاهی بستگی دارد که در مسیر کمال انسان پیدا می‌کنند. قرب الهی غایت جهت‌دهنده است و عدالت، اخلاق، تقوا، صداقت، امانت، عفت، احسان و اعتدال اجزای ساختاری مسیر زندگی‌اند. به همین سبب، موفقیت در سبک زندگی اسلامی تنها با دستاورد اقتصادی یا موقعیت اجتماعی سنجیده نمی‌شود، بلکه کیفیت اخلاقی انتخاب‌ها و آثار آنها بر خود، دیگران و جامعه نیز جزء معیار موفقیت است.

در سطح دین‌شناختی، اسلام به‌عنوان دینی جامع، عقلانی، هدایت‌گر، خاتم و برخوردار از ظرفیت پاسخ‌گویی به موقعیت‌های متغیر فهم می‌شود. جامعیت دین به معنای ارائه جزئیات فنی برای همه مسائل نیست، بلکه به معنای برخورداری از اصول و غایاتی است که می‌توان براساس آنها رفتار

را در حوزه‌های مختلف ارزیابی و سامان‌دهی کرد. خاتمیت نیز به جای ایستایی، نیاز به سازوکاری برای تطبیق اصول ثابت با شرایط متغیر را برجسته می‌سازد. از این منظر، سبک زندگی اسلامی—ایرانی نباید معادل بازتولید صوری الگوهای تاریخی دانسته شود، بلکه باید بتواند اصول توحیدی را در مسائل جدید فرهنگی، اجتماعی، علمی و فناورانه تحقق بخشد.

ترکیب این پنج مبنا، مجموعه‌ای از مؤلفه‌های به‌هم‌پیوسته را آشکار می‌سازد. توحیدمحوری، عبودیت، کرامت‌مداری، مسئولیت‌پذیری، خردورزی، حقیقت‌جویی، علم‌آموزی، خودکنترلی، عدالت‌خواهی، اخلاق‌مداری، اعتدال، خانواده‌گرایی، کار مسئولانه، مصرف متعادل، حفظ طبیعت، مشارکت اجتماعی، پیشرفت متوازن، ولایت‌پذیری و هویت توحیدی از مهم‌ترین عناصر این منظومه‌اند. این مؤلفه‌ها نباید مستقل از یکدیگر دیده شوند. برای مثال، اعتدال در مصرف تنها یک توصیه اقتصادی نیست، بلکه از توحید، مسئولیت، ارزش‌شناسی و نگاه به دنیا ناشی می‌شود. عدالت تنها یک قاعده اجتماعی نیست، بلکه با کرامت انسان، مسئولیت اخلاقی و غایت دینی مرتبط است. علم‌آموزی نیز صرفاً ابزار پیشرفت مادی نیست، بلکه از عقلانیت انسان و قابل شناخت بودن جهان ریشه می‌گیرد.

ویژگی «ایرانی» این الگو نیز باید در سطح بستر تحقق فهم شود. قرآن، هسته اسلامی ارزش‌ها و مبانی را فراهم می‌کند، در حالی که جامعه ایرانی با تاریخ، زبان، فرهنگ، هنر، ساخت خانواده و تجربه اجتماعی خود زمینه تحقق این اصول را شکل می‌دهد. ازاین‌رو، هر مؤلفه قرآنی لزوماً صورت فرهنگی واحدی ندارد و می‌تواند در بسترهای مختلف به اشکال متفاوتی عینیت یابد، مشروط بر اینکه صورت تحقق با مبانی و ارزش‌های اصلی ناسازگار نباشد. چنین برداشتی هم از تحمیل عناصر صرفاً تاریخی به دین جلوگیری می‌کند و هم مانع از ارائه الگویی انتزاعی و بی‌ارتباط با واقعیت فرهنگی ایران می‌شود.

از منظر روش‌شناختی نیز نتیجه اصلی آن است که استخراج مؤلفه‌های سبک زندگی از قرآن باید از گردآوری ساده آیات فراتر رود. میان یک گزاره درباره انسان یا جهان و یک توصیه رفتاری، نیاز به استدلال وجود دارد. ترکیب گزاره‌های توصیفی درباره واقعیت با مقدمات هنجاری و غایات قرآنی، امکان می‌دهد که رابطه میان مبانی و رفتار به‌صورت شفاف بازسازی شود. این امر از برداشت سلیقه‌ای جلوگیری می‌کند و نشان می‌دهد چرا یک مؤلفه را باید اسلامی تلقی کرد. همچنین، این شیوه امکان نقد مؤلفه‌ها را فراهم می‌کند؛ زیرا هر ادعای رفتاری باید بتواند نسبت خود را با مبانی و ارزش‌های بالادستی نشان دهد.

برآیند نهایی این منظومه، «حیات طیبه» است. حیات طیبه را نمی‌توان تنها به احساس آرامش فردی، رفاه مادی یا انجام مناسک تقلیل داد. حیات طیبه صورتی از زندگی است که در آن رابطه انسان با خدا، خود، دیگران و جهان در یک نظم معنادار قرار می‌گیرد. فرد از نعمت‌های مادی بهره می‌برد، اما اسیر آنها نمی‌شود؛ علم می‌آموزد، اما دانش را از اخلاق جدا نمی‌کند؛ در جامعه مشارکت می‌کند، اما عدالت و کرامت را فدای منفعت نمی‌سازد؛ به هویت فرهنگی خود توجه دارد، اما آن را جایگزین معیارهای توحیدی نمی‌کند؛ و به آخرت می‌اندیشد، بی‌آنکه از مسئولیت آبادانی دنیا کناره گیرد.

بنابراین، سبک زندگی اسلامی—ایرانی را می‌توان الگویی یکپارچه، عقلانی، هنجاری و پویا دانست که مبانی آن در جهان‌بینی قرآنی ریشه دارد و صورت تحقق آن با شرایط فرهنگی و اجتماعی جامعه ایرانی پیوند می‌یابد. پایداری این سبک زندگی وابسته به آن است که از سطح شعار و نماد فراتر رود و در ساختار واقعی انتخاب‌های فردی، روابط خانوادگی، آموزش، کار، اقتصاد، مصرف، رسانه، فناوری و مشارکت اجتماعی حضور پیدا کند. غایت نهایی چنین الگویی، پرورش انسانی است که در عین برخورداری از عقلانیت، اختیار و توان بهره‌برداری از امکانات جهان، خود را در برابر خداوند، خویشتن، دیگران و طبیعت مسئول می‌داند و زندگی را در جهت کمال، عدالت و حیات طیبه سامان می‌دهد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافعی وجود ندارد.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

1. Hendry LB. Leisure and Youth Lifestyles. Lak-Ali Dezfuli F, Mollanazar M, editors: National Youth Organization; Third Generation; 2002.
2. Tavassoli GA. Sociological Theories. 4th ed: SAMT; 1994.
3. Fa'ali MT. Foundations of Islamic Lifestyle: Al-Yasin Cultural and Artistic Institute of Religion and Spirituality; 2018.
4. Saeidian M. Lifestyle in Islamic Etiquette: Monir Cultural and Publishing Center; 2016.
5. Mahdavi Kani MS. Religion and Lifestyle: Imam Sadiq University Press; 2008.
6. Tabataba'i SMH. Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an: Society of Seminary Teachers of Qom; 1996.
7. Makarem Shirazi N. Tafsir Nemuneh: Dar al-Kutub al-Islamiyya; 1995.
8. Kafi M. Contexts for the Integration of Islamic and Iranian Lifestyles. Lifestyle Research Journal. 2024;10(2):9-36.
9. Bagheri K. An Introduction to the Philosophy of Education in the Islamic Republic of Iran: Scientific and Cultural Publishing Company; 2008.
10. Davoudi M, Karamad H. Philosophy of Islamic Education. 14th ed: Research Institute of Hawzah and University; 2024.
11. Fartoukzadeh MR, Akhondi Hajiabbas F, Nouri F, Abedi MA, Mohagheghi N, Tabrizchi N. Healthy Lifestyle Based on the Islamic-Iranian Model: Reflections on Concepts and Foundations. Culture and Health Promotion, Academy of Medical Sciences. 2024;8(3):276-83.
12. Fartoukzadeh MR, Abbaszadeh M, Nouri F, Niknam MH. Healthy Lifestyle Based on the Islamic-Iranian Model, Part Four: Hayat Tayyiba. Culture and Health Promotion, Academy of Medical Sciences. 2025;9(2):154-9.
13. Jafarian J, Gorjian Arabi MM. The Inner Relationship of Human Beings with the Holy Qur'an in a Qur'anic Lifestyle. Specialized Biannual Journal of Wisdom and Life. 2024;1(2):59-79.
14. Rasouli SM. A Blissful Lifestyle from the Perspective of the Qur'an and the Ahl al-Bayt. Political and Doctrinal Studies of the Ideological-Political Organization of the Islamic Republic of Iran Army. 2024;2(4):60-81.
15. Najari N, Keyhan J, Sameri M. A Meta-Synthesis of Effective Management Components in Strengthening Students' Islamic Lifestyle. Quarterly Journal of Research in the Teaching of Islamic Education and Upbringing. 2025;6(2):85-108.
16. Ashouri M, Faramarzi S, Danadel M. Effectiveness of an Emotion-Regulation-Based Lifestyle Program on Emotion Management among Upper-Elementary School Students. Quarterly Journal of Modern Psychological Research. 2025;20(77):130-42.
17. Lim C, Putnam RD. Religion, Social Networks, and Life Satisfaction. American Sociological Review. 2010;75(6):914-33. doi: 10.1177/0003122410386686.
18. Arab Momeni N. The Reality of Knowledge from Mulla Sadra's Perspective. Kheradnameh Sadra. 2002(30):45-56.
19. Khalatbari Ha-D. An Introduction to the Distinction between Revelation and Inspiration. Afaq-e Din. 2012;2(8):29-49.
20. Ibn Ashur Ma-T. Al-Tahrir wa al-Tanwir: Mu'assasat al-Tarikh al-Arabi; 1999.
21. Mesbah Yazdi MT. Philosophy of Ethics. Sharifi AH, editor: International Printing and Publishing; 2002.
22. Al-Raghib al-Isfahani HiM. Al-Mufradat fi Gharib al-Qur'an: Daftar-e Nashr-e Ketab; 1984.

23. Buffon GLL. Oeuvres complètes: Pourrat Frères; 1837.
24. Sharifi AH. Always Spring: Ethics and Islamic Lifestyle: Office of the Supreme Leader's Representation in Universities, Maaref Publishing Office; 2013.
25. Frankena WK. Philosophy of Education: Macmillan; 1965.
26. Al-Kulayni MiYq. Al-Kafi. Ghaffari AA, editor: Dar al-Kutub al-Islamiyya; 1987.
27. Al-Saffar MiH. Basa'ir al-Darajat fi Fada'il Al Muhammad: Ayatollah Marashi Najafi Library; 1984.